

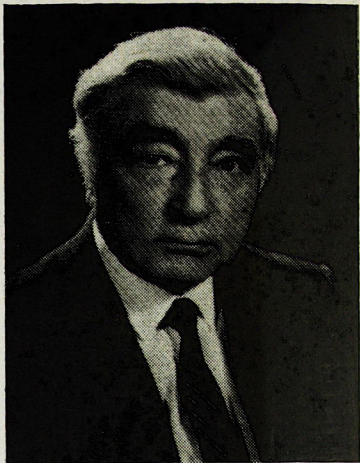
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՖՈՒՆԴԱՄԵՆՏԱԼ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА

ԼԵՎՈՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ
ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆ

ЛЕВОН ОГАНЕСОВИЧ
АХВЕРДЯН

Ե Ր Ե Վ Ա Ն

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА
МАТЕРИАЛЫ К БИОБИБЛИОГРАФИИ УЧЕНЫХ АРМЕНИИ
№ 52

ЛЕВОН ОГАНЕСОВИЧ
АХВЕРДЯН

Вступительная статья Х. Е. САМВЕЛЯНА
Библиография составлена Р. А. БАБАДЖАНЯН

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ГИТУТЮН» НАН РА
ЕРЕВАН 1996

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ**

**ՖԻԼՈՍՓԱՄԵՆՏԱԼ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՆՅՈՒԹԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ
ԿԵՆՍԱՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ**

№ 52

ԼԵՎՈՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆ

*Ներածականը՝ Խ. Ն. ՍԱՄՎԵԼՅԱՆԻ
Մատենագիտությունը կազմել է Ռ. Ա. ԲԱԲԱՋԱՆՅԱՆԸ*

**ՀՀ ԳԱԱ «ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
Ե Ր Ե Վ Ա Ն**

1 9 9 6

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության և բանասիրության
բաժանմունքի բյուրոյի հրաշխավորությամբ և ՀՀ ԳԱԱ ֆունդամենտալ
գիտական գրադարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն Կ Ո Լ Ե Գ Ի Ա

Ս. Հ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ (նախագահ), Հ. Գ. ԲԱԿԼԱՎԱԶՅԱՆ,
Գ. Բ. ԳԱՐԻԲԺՅԱՆՅԱՆ, Ռ. Մ. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ, Վ. Ս. ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

Պատասխանատու խմբագիր՝ Խ. Ե. ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ

Печатается по рекомендации бюро Отделения философии и
филологии НАН РА и по решению ученого совета фундаментальной
научной библиотеки НАН РА

Редакционная коллегия

С. А. ВАРДАНЫАН (председатель), О. Г. БАКЛАВАДЖЯН,
Г. Б. ГАРИБДЖАНЫАН, Р. М. МАРТИРОСЯН, В. С. НАЛБАНДЯН

Ответственный редактор Х. Е. САМВЕЛЯН

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԱՍ ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ
ԼԵՎՈՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ՀԱԽՎԵՐԴՅԱՆԻ
ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԵԹՎԵՐԸ

- Լեոն Հովհաննեսի Հախվերդյանը ծնվել է 1924 թ. դեկտեմբերի 26-ին Ղարաբլիխատում (Վանաձոր), ղինվորականի բնտանիքում:
1928 թ. բնտանիքի հետ տեղափոխվել է Երևան:
1941 թ. ավարտել է Երևանի Խ. Աբովյանի անվան միջնակարգ դպրոցը:
1946 թ. տարգեհատրվել է «1941—1945 թթ. Հայրենական մեծ պատերազմում աշխատանքային արիության համար» մեդալով:
1949 թ. ավարտել է Երևանի թատերական ինստիտուտի թատերագիտական ֆակուլտետը:
1949—1953 թթ. «Գրական թերթի» քննադատության բաժնի վարիչ:
1950-ից Հայաստանի Գրողների միության անդամ:
1951-ից Հայաստանի Թատերական ղնկերության անդամ:
1953—1955 թթ. Հայպետհրատի խմբագիր:
1955-ից «Սովետական արվեստ» ամսագրի խմբագրական կոլեկտիվի անդամ:
1955—1959 թթ. «Սովետական արվեստ» ամսագրի պատասխանատու քարտուղար:
1956 թ. շնորհվել է բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական առտիճան (գիտերտացիան՝ «Մեր օրերի հալ դրամատուրգիան» գիրքը):
1956—1958 թթ. Հայաստանի ԳԱ արվեստների տեսության և պատմության սեկտորի գիտական աշխատակից:
1965-ից Հայաստանի ԳԱ արվեստի ինստիտուտի թատրոնի բաժնի վարիչ:
1967 թ. շնորհվել է բանասիրական գիտությունների դոկտորի գիտական առտիճան (գիտերտացիան՝ «Թումանյանի աշխարհը» գիրքը):
1968—1969 թթ. Հովհ. Թումանյանի ծննդյան 100-ամյակն անցկացնող կառավարական հոբելյանական հանձնաժողովի քարտուղար:

- 1972 թ. արժանացել է Հայաստանի արվեստի վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչման:
- 1975 թ. պարգևատրվել է Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության պատվոգրով՝ ծննդյան 50-ամյակի առթիվ:
- Ավ. Իսահակյանի ծննդյան 100-ամյակն անցկացնող կառավարական հոբելյանական հանձնաժողովի քարտուղար:
- 1980-ից Երևանի գեղարվեստաթատերական ինստիտուտի դասախոս:
- 1981 թ. հրավիրվել է Բեյրութի Հայկազյան կոլեջ՝ իրրե հայ գրականության դասախոս:
- 1983 թ. արժանացել է Հայաստանի պետական մրցանակի («Հայ Սատրոնի պատմություն. 1901—1920» գրքի համար):
- 1987-ից Հայաստանի ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի տնօրեն:
- 1988 թ. Իտալիայում կայացած հայ արվեստի հինգերորդ միջազգային գիտաժողովի պատվիրակության ղեկավարի տեղակալ:
- 1989 թ. արժանացել է Հայաստանի Գրողների միության Միք. Նալբանդյանի անվան մրցանակի («Պարույր» գրքի համար):
- Թբիլիսիում կայացած հայ-վրացական մշակութային կոնֆերանսի հայկական պատվիրակության ղեկավար:
- 1990 թ. Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ:
- գործուղվել է ԱՄՆ Հայաստանի ԳԱ կողմից՝ «Այրեքս» ուսումնասիրության և փոխանակության միջազգային գրասենյակի հրավերով:
- 1994 թ. Հովհ. Թումանյանի և Կոմիտասի ծննդյան 125-ամյակն անցկացնող կառավարական հանձնաժողովի անդամ:
- 1994-ից Հայաստանի ԳԱԱ հումանիտար գիտությունների բաժանմունքի բյուրոյի անդամ:
- 1994-ին վերընտրվել է Հայաստանի Գրողների միության վարչության անդամ:
- 1995 թ. ՀՀ լեզվի տեսչության հայոց լեզվի բարձրագույն խորհրդի անդամ:
- 1996 թ. Հայաստանի ԳԱԱ ակադեմիկոս:

— — —

ԿՅԱՆՔԻ, ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿՆԱՐԿ

Լևոն Հախվերդյանն իր առաջին հոդվածը հրապարակել է 1946-ին, երբ Երևանի թատերական ինստիտուտի երկրորդ կուրսի ուսանող էր: Հոդվածը վերաբերում էր Նաիրի Զարյանի «Արա Գեղեցիկ» ողբերգության՝ Վարդան Աճեմյանի բեմադրությանը Լենինականի դրամատիկական թատրոնում: Առաջնակարգ գրական-դրամատիկական երկ և առաջնակարգ բեմական ստեղծագործություն: Դրական արվեստ և բեմական արվեստ: Այս հոդվածն էլ կարծես կանխորոշեց հեղինակի հետագա գործունեության ուղին՝ նվիրվել գրականությանը և թատրոնին հավասարապես. լինել գրականագետ և թատերագետ, գրական քննադատ և թատերական քննադատ միաժամանակ՝ անջրպետ շտեմսնելով այդ երկու մասնագիտությունների միջև, ինչպես ուրիշ գրականագետ-թատերագետներ՝ ոչ միայն մեր իրականության մեջ: Պատահական չէ, որ նրա առավել ծավալուն և աչքի ընկած աշխատություններից մեկը («Թումանյանի աշխարհը») վերաբերում է գրականությանը, մյուսը՝ թատերական արվեստին («Հայ թատրոնի պատմություն. 1901—1920»):

Իր գրեթե 50-ամյա գործունեության ընթացքում Լևոն Հախվերդյանը լույս է ընծայել շուրջ 30 մեծ ու փոքր գրք-

քեր և հարյուրավոր հողվածներ գրականության, թատրոնի և լեզվի վերաբերյալ (հեղինակի բոլոր հրապարակումները չեն, որ տեղ են գտել այս գրքույկում անխտիր): Իհարկե, այդ գրվածքները հավասարարժեք չեն և ոչ էլ դրանց անսովոր մեծ քանակն է որոշում հեղինակի գրականագիտական-արվեստաբանական նկարագիրն ու կշիռը: Տարբեր նախասիրություններ ունեցող բնավորություն՝ նա գրել է ոչ միայն շատ, այլև արվեստի և գրականության ամենատարբեր երևույթների մասին: Նրա հրապարակած բազմաթիվ հողվածներ, գրախոսականներ ու թատերախոսականներ պատկանում են միայն իրենց հրապարակման ժամանակին: Բայց նա ունի գրքեր ու հողվածներ, որոնք միտք են շարժել ժամանակին, լայն արձագանք են գտել և այսօր էլ արժանի են հիշատակության: Դրանք գնահատել են գրական և թատերագիտական այնպիսի հեղինակություններ, որ մենք նախընտրում ենք այդ գրքերը բնութագրել նրանց վավերական կարծիքներով՝ ըստ ժամանակագրության:

1955-ին լույս տեսավ Լ. Հախվերդյանի առաջին՝ «Մեր օրերի հայ դրամատուրգիան» մենագրությունը (հեղինակի թեկնածուական դիսերտացիան): Այս աշխատության մեջ տրված է հետպատերազմյան հայ թատերագրության ամբողջական պատկերը: Գրքի առավել արժեքավոր կողմը տեսականն է, այն, որ այստեղ կոնֆլիկտը դիտվում է իբրև դրամատուրգիական երկի հիմք և հենարան, իբրև գործողության շարժիչ ուժ, մի բան, որ այնքան էլ հեշտ չէր անել «անկոնֆլիկտ դրամատուրգիայի» տեսության ծաղկման ժամանակներում: Թերևս դա է պատճառը, որ աշխատության մասին լույս տեսավ մի քանի հողված: Դրանցից

մեկը գրել է Ռուբեն Զարյանը. «Զնայած փաստական նյութի առատության, երիտասարդ գրականագետը չի խճճվել փաստերի մեջ, չի իջել էմպիրիկ շարադրանքի մակարդակին: Ընդհանրացնելու ոչ միայն ձգտում ունենալով, այլև տվյալ՝ հեղինակն, ընդհակառակը, հանդես է բերել մասնավորն ու ընդհանուրը միահյուսված վերլուծության մալու ալկնհայտ կարողություն» (սոր գիրք դրամատուրգիայի մասին», Գրական թերթ, 8 ապրիլի 1956):

1959-ին հրատարակվեց «Սուրեն Քոչարյանի արվեստը» աշխատությունը, առաջին գիրքը գեղարվեստական խոսքի նշանավոր վարպետի և առհասարակ ասմունքի արվեստի մասին: Սա Սուրեն Քոչարյանի հայերեն ծրագրերի արվեստաբանական բնութագրությունն է՝ բանավոր խոսքի արվեստի առանձնահատկությունների (հնչերանգ, շեշտ, տեմպ, ութմ, պաուզա) և հնչյունային հայերենի յուրահատկությունների բացահայտումով: Աշխատությունն արժեքավորող գրախոսություններից մեկը գրել էր Գուրգեն Մահարին. «...լ. Հախվերդյանին հաջողվել է իր ընթերցողին դարձնել Սուրեն Քոչարյանի գրական համերգների հանդիսատեսն ու ունկնդիրը... Նա ձանձրացնելու աստիճան եռանդով կպած՝ ականջիդ պատմում ու վեր է հանում տեքստի և ասմունքի մանրամասնություններն այնպիսի ջերմեռանդ հետևողականությամբ, որ ի վերջո դու էլ, ընթերցողդ, անձնատուր ես լինում նրա ոգևորության ալիքներին» («Գիրք Սուրեն Քոչարյանի արվեստի մասին», Գրական թերթ, 20 նոյեմբերի 1959):

Հայտնի բեմադրիչ Վարդան Աճեմյանը մեծ տեղ է գրավում հայ թատերական մշակույթի մեջ իբրև հայ դասական թատերագիրների (Պարոնյան, Սունդուկյան, Շիր-

վանգադե, Վրթ. Փափազյան) երկերի բեմական մեկնաբան: Դա է առանձին արժեք և ազգային բովանդակություն տրվել արվեստագետի ստեղծագործությունը, և հենց դա էլ գրավեց Լ. Հախվերդյանի ուշադրությունը: 1962-ին լույս տեսավ նրա «Կլասիկան և մեր օրերը. Վարդան Աճեմյանի արվեստը» մենագրությունը, ամենից ծավալուն ուսումնասիրությունը, որ գրվել է հայ բեմադրական արվեստի մասին: Իմանալու համար, թե նա ինչպես է արդիական շունչ տվել հայ դասականների գործերին, հայ թատրոնի ապագա գործիչները պետք է դիմեն այս գրքին, որ ամենից լավ բռնութագրել է թատերագետ Լևոն Խալաթյանը. «Գիրքը լի է գրականագիտական ուշագրավ, երբեմն հանդուգն եզրակացություններով, ավելի շուտ այն գրված է թատերագիտականի և գրականագիտականի այնպիսի նուրբ համադրությամբ, որ շատ քչերին կարող է հաջողվել: ...Այս առումով աշխատությունն ունի կրկնակի արժեք՝ գրականագիտական և թատերագիտական, և դժվար է դրանցից որևէ մեկին նախապատվություն տալ: Աճեմյանը գտել է արժանի մեկնաբան, հայ դասական հեղինակները՝ իրենց գնահատողին» («Ռեժիսորի արվեստը», Սովետական արվեստ, 1963, № 12, էջ 45):

Եթե բեմադրական արվեստը (ռեժիսուրան) թատրոնի ամենաբարդ բնագավառն է, ապա դերասանականն ամենից նուրբն է և դժվար բացատրելին: 1967-ին լույս տեսավ «Հայ սովետական թատրոնի պատմություն» մեծածավալ գիրքը, որի դերասանական արվեստին և դերասաններին վերաբերող բոլոր էջերը գրել է Լ. Հախվերդյանը: Թատերագետ Հենրիկ Հովհաննիսյանն այսպես է բնութագրել

ժամանակակից դերասանների ստեղծագործական դիմանրկարները ներկայացնող այդ էջերը. «Անհատականությունների բացահայտման համար ընտրված է մի սկզբունք. բռնել ստեղծագործողի երակը, հայտնաբերել ամենաէականը նրա արտիստական անձնավորության մեջ՝ հիմնավորելու, արդարացնելու համար յուրաքանչյուր կերպավորում: Թատրոնի պատմության մեջ գուցե չկա ավելի հմայիչ ու հետաքրքիր երևույթ, քան այդ պատմության հերոսի՝ դերասանի կերպարն ու ճակատագիրը: Եվ այս գրքում յուրաքանչյուր այդպիսի կերպար ոչ միայն իր տեղն ու իմաստը, այլև իր, միայն իրեն հատուկ հմայքն ունի» («Հայ սովետական թատրոնի պատմություն», Սովետական Հայաստան, 2 դեկտեմբերի 1967):

Թումանյանի սեղծագործությունը Լ. Հախվերդյանին ըզրադնցրել է վաղուց ի վեր: Միանգամից չէ, որ նա հանդերձել է մենագրություն գրել մեծ գրողի մասին: Թումանյանի գրվածքներին նա անդրադարձել է Սուրեն Քոչարյանի ասմունքի մասին գրելու առիթով, զեկուցումներով հանդես է եկել Գրականության ինստիտուտի «Թումանյանական ընթերցումներին», գրել է առանձին հոդվածներ, մինչև որ 1966-ին լույս ընծայեց «Թումանյանի աշխարհը» ծավալուն մենագրությունը (հեղինակի դոկտորական դիսերտացիան): Աշխատության արժանիքներն են. գրողի ստեղծագործության և ապրած ժամանակի, Թումանյանի ստեղծագործության և հայ միջնադարյան գրականության կապերի, նրա հերկերի դրամատիկական էության նորովի բացահայտումները (այստեղ էլ, երևի գրականագետն ու թատերագետը վերստին հանդիպել են միմյանց): Սա, թերևս, հեղինակի առավել ակնառու ներդրումն է մեր գրականագիտու-

թյան մեջ: Չափազանցություն չի լինի ասել, որ այս գիրքն ընդլայնեց Թումանյանի գրաված տեղը հայ հասարակական գիտակցության մեջ, առաջադրեց մի նոր հայացք նրա անձի և ստեղծագործության նկատմամբ: Ըստ երևույթին դա է պատճառը, որ հայտնի գրականագետներ Խորեն Սարգսյանը, Սողոմոն Սողոմոնյանը, Սուրեն Աղաբաբյանը, Նշան Մուրադյանը և ուրիշներ հարկ համարեցին գրել այդ գրքի մասին: Բերենք մի հատված Սողոմոն Սողոմոնյանի գրախոսությունից. «Օգտագործելով Թումանյանի խոստովանությունները («Իմն էն է՝ դրաման», «Ծս դրամա չեմ գրել, բայց ես դրամատուրգ եմ» և այլն), այլև այդ առիթով եղած քննադատական դիտողությունները, գրականագետը տեսականորեն հիմնավորում, բացատրում է, թե որն է Թումանյանի դրամատիզմը: Լ. Հախվերդյանը ցույց է տալիս, որ դրամատիզմը Թումանյանի աշխարհում և՛ աշխարհընկալման եղանակ է, և՛ բովանդակություն, և՛ գաղափարական ուղղություն, և՛ գեղարվեստական դրսևորման ձև» («Նոր խոսք Թումանյանի մասին», Սովետական Հայաստան, 4 նոյեմբերի 1966): Մի քանի տող էլ արձակագիր Հրանտ Մաթևոսյանի հոդվածից. «Լեոն Հախվերդյանը մեզ համար գրել է մենագրություններից դժվարագույնը. Թումանյանը մեր մանկությունն է, իսկ մանկության տարիներին սովորած բառերը չեն ստուգաբանվում: Հախվերդյանն ահա ստուգաբանել է հայացքի ու ընկալման զարմանալի թարմությամբ» («Գիրք Թումանյանի մասին», Հայրենիքի ձայն, 12 փետրվարի 1967):

Լ. Հախվերդյանի գրվածքների ընթերցողը չի կարող նկատած չլինել, որ նա սեեռուն նպատակ ունի գրել պարզ,

մատչելի, գրավիչ, այնպես, որ գիրքը գեղագիտական հա-
ճույք պատճառի ընթերցողին, իր ոճով, ձևով, կառուցված-
քով հրապուրի նրան: Դա է մղել հեղինակին, որ նա իր
գրականագիտական աշխատություններից մի քանիսը գրի
երկխոսության ձևով, իբրև գրույց գրողի և գրականագետի
միջև: Դրանք են՝ «Թումանյանի կյանքը» (1969), «Իսահակ-
յանի կյանքն ու գործը» (1974), «Թումանյանը և իր ժա-
մանակը» (1995): Սրանցից երկրորդը, ինչպես «Թումանյա-
նի աշխարհը», լույս է տեսել նաև Մոսկվայում, ռուսաց լեզ-
վով: Այս գիրքը ներկայացնում է Իսահակյանի հուզական
բովանդակությամբ հագեցած կյանքը՝ ստեղծագործության
գլխավոր շեշտերով: Գրքի մասին գրված բազմաթիվ հոդված-
ներից մեկի հեղինակին, որ գրականագետ Մուշեղ Նարյանն
է, շարադրանքի հենց այդ ձևն է գրավել: «Ու քանի որ գիր-
քը գրված է երկխոսության, կենդանի զրույցի ձևով, զը-
րուցանման վերլուծություն-շարադրանքն էլ ստացել է մի
ինքնօրինակ կենդանություն, փաստերի ու երևույթների մեկ-
նաբանության հաճելի ջերմություն ու մտերմություն: Եր-
բեմն այն պատրանքն էս ստանում, թե ունկնդրում ես Վար-
պետի ու նրա կրտսերագույն ժամանակակցի զրույցը, երբ
մեկը խոսում է մեծավարի, իսկ մյուսը աշխատում է հաս-
կանալ նրան, մասնագիտորեն բացահայտել նրան՝ հիացու-
մի ու լրջմտության շաղախով» («Վարպետի կյանքն ու
գործը», Երեկոյան Երևան, 1 մարտի 1975):

Հայ թատրոնի պատմության ամենահարուստ շրջանն
ընդգրկում է 1901—1920 թվականները, նշանավոր թատե-
րագիրներ Շիրվանզադեի և Լևոն Շանթի, մեծ դերասաններ
Սիրանույշի և Հովհաննես Աբելյանի ստեղծագործության ա-
մենաբեղուն ժամանակները: Երբևէ հատուկ ուսումնասի-

րության առարկա չդարձած այս շրջափուլին է նվիրված Լ. Հախվերդյանի «Հայ թատրոնի պատմություն. 1901—1920» մենագրությունը, որ արժանացավ Հայաստանի պետական մրցանակի: Գիրքն ամենից ավելի բարձր գնահատեց գրականագետ և թատերագետ Գառնիկ Ստեփանյանը, որի հոգվածն ավարտվում է այսպես. «Ամփոփելով գրքից ստացած մեր տպավորությունները, անվարան կարող ենք ասել, որ հրապարակի վրա է դրվել ծանրակշիռ մի հետազոտություն, որն իր մասնագիտական մակարդակով, թատերագիտական հմուտ վերլուծություններով, ընտիր լեզվով և գեղագիտական ընդհանրացումներով նոր խոսք է հայ թատերագիտական մտքի պատմության մեջ» («Ծանրակշիռ հետազոտություն», Հայրենիքի ձայն, 18 մարտի 1981):

Ապրած տարիների և, ինչու՞ չէ, նաև բախտի բերումով (քանի որ դա իսկապես մեծ բախտ է) Լ. Հախվերդյանն անձնական ծանոթություն, շփումներ, նույնիսկ մտերմություն է ունեցել մեր գեղարվեստական մշակույթի մեծերի հետ՝ Ավետիք Իսահակյան, Գուրգեն Մահարի, Վարդան Աճեմյան, Ռուբեն Զարյան, Սուրեն Քոչարյան, Ռաֆայել Իսրայելյան, Պարույր Սևակ: Նրանք հարստացրել են իր կյանքը, խորունկ հետք թողել իր ներաշխարհի ու նկարագրի վրա: Պարույր Սևակի հետ ունեցած տարիների մտերմությունը անդիմադրելի մղում տվեց Լ. Հախվերդյանին ստեղծելու «Պարույրը» խոհագրությունը (էսսե), որ սկսվում է այսպես. «Վաղուց է արդեն ինձ հանգիստ չի տալիս մի միտք, իբրև մարումի կարոտ մի հին պարտամուրհակ՝ թրդթին հանձնելու այն ամենը, ինչ գիտեմ, ինչ կա իմ մտապատկերում Պարույր Սևակի մասին, այն, ինչ մեկ ուրիշը

կարող է և չիմանալ, բանի որ տարբեր են եղել Պարույրի հարաբերությունները տարբեր մարդկանց հետ, և նրանց առաջ նա բացվել է տարբեր շափով ու կերպով: Սա և՛ հուշագրություն է, և՛ բանաստեղծի վերին աստիճանի վառ ու հախուռն ընավորության, նրա բազմաժառ ստեղծագործության մեկնաբանությունը՝ գրված անկեղծ ոգեշնչումով և ստուգապատում գրչով: Գիրքը լույս է տեսել երկու անգամ՝ 1981-ին Բեյրութում, 1987-ին՝ Երևանում: Գրքի մասին լույս տեսած հոդվածներից մեկը պատկանում է Անդրանիկ Մառուկյանին. «Շատ գրված է Պարույր Սեակի մասին ու դեռ շատ կը գրվի: Բայց ոչ մեկ տեղ Պարույրը այնպես հարազատ է ու կենդանի, ապրող ու շնչող, որքան Լևոն Հախվերդյանի այս գրքին մեջ: Գրականագետներ դեռ շատ պիտի վերլուծեն ու տարրալուծեն բանաստեղծին գրականությունը, վեր առնեն անոր գործին այս կամ այն հատկանիշները, բայց ով որ ուզե տեսնել ամբողջական Պարույրը իր իսկությանը մեջ, պիտի դառնա այս գիրքին... Այստեղ Լևոնը չէ, որ կպատմե Պարույրի մասին, այլ Պարույրն է, որ ինքզինք կը հուշե Լևոնին գրչով: Երբ վերջացնենք գիրքը, կրնանք ըսել թե այլևս կը նաճնաճ մարդը և բանաստեղծը, ապրած-մեծացած եք իրեն հետ և հիմա ան կապրի ձեզի հետ, ձեր մեջ» («Վերջին բանաստեղծը պիտի մեռնի վերջին մարդուն հետ», «Նաիրի» շաբաթաթերթ, Բեյրութ, 15 հունվարի 1982):

Այս կենսամատենագիտությունը թերթողը կարող է նրկատել, որ Լ. Հախվերդյանի գրքերն անարձագանք չեն մընացել: Բայց նրա գրվածքներից ոչ մեկը չի ունեցել այնպիսի երջանիկ ճակատագիր, որքան «Զրույցներ լեզվի մասին» գիրքը: Սա երեք հրատարակություն է ունեցել (1982,

1986, 1993), ամենից շատ հողավաճներ այս գրքի մասին են հրապարակվել. լեզվաբանական գրքի, որ կարծես անմիջական կապ չունի գրականագետ և թատերագետ հեղինակի բուն մասնագիտությունների հետ: Առերևույթ, այո՛, ըստ էության՝ ունի: Այստեղ շատ տվյալներ են ի մի եկել, որ ունեցել է հեղինակը. տասնյակ տարիներ հայերեն շարադրելու փորձը, թատրոններում հնչող բանավոր հայերենի՝ բեմական խոսքի ունկնդրի փորձը, վերջապես, թարգմանչի փորձը (նա թարգմանել է երեք անգամ հրատարակված «Հին Հունաստանի լեզենդներն ու առասպելները», Ստեֆան Յվայգի «Մարդկության աստեղային ժամերը», Սունդուկյանի անվան թատրոնում և այլուր բեմադրված մի շարք պիեսներ): Այս ամենի համադրության արդյունքն է այս գիրքը, որ կարդացվում է թեթև ու անճիգ, բայց ստեղծվել է տարիների տքնաջան աշխատանքով: Շատ ժամանակ է պիտք եղել հեղինակին, որպեսզի արդի գրավոր և բանավոր հայերենում ի հայտ բերի լեզվական այնպիսի իրողություններ, որոնք չէին դիտվել ու բնութագրվել: Զրույցների ամենից ուշագրավ էջերը վերաբերում են հայերենի ոճի, հայեցի լեզվամտածողության հարցերին: Այս գիրքը հեղինակի ներդրումն է կիրառական լեզվաբանության մեջ, որ հարստացնում է մեր պատկերացումը ժամանակակից հայերենի վերաբերյալ, նպաստում մայրենի լեզվի յուրացմանը, հայերեն գրավոր և, մանավանդ, բանավոր խոսքը հյուսելու դժվար արվեստին: Գրքի հենց այս հատկանիշն է, որ շեշտվել է լույս տեսած գրախոսականներում. «...հեղինակի կամքից անկախ, ստացվել է մի տեսակ «Հայոց լեզվի դասագիրք» հայերեն խոսող ու գրող բոլոր տարիքի մարդկանց

համար: Անպաճույճ ոճով, բայց լեզվագիտական ստույգ սկզբունքներով գրված այս դասագիրքը մեծ, անգնահատելի գործ է կատարելու, սովորեցնելու է ոչ միայն ճիշտ, այլև լավ, գեղեցիկ խոսել ու գրել, ուստիև՝ ճիշտ մտածել» (Զարդանդ Դարյան. «Գիրք զարմանալի» կամ «Ինչպես լուրջալ բառերի ծովում», Գրական թերթ, 14 հունվարի 1983), «...գրքում ստեղծվում է ներդաշնակ հավասարակշռություն ինչպես իմացականի ու դաստիարակչականի, այնպես էլ գիտականի ու գեղարվեստականի, տեսականի ու գործնականի միջև: ...Կարևոր է, որ մեր ուսուցիչ-ուսուցչուհիները, ձեռքի տակ ունենալով Լևոն Հախվերդյանի մտքի ու սրտի թելերով հյուսված այս գիրքը, գեղեցիկի աշխարհը հրապուրեն իրենց սաներին, կրթեն նրանց միտքն ու հոգին» (Մայա Ավագյան. «Գիրք, որ դասագիրք արժե», Սովետական Հայաստան, 24 օգոստոսի 1986): «Զրույցների» անհրաժեշտության շառավիղը շատ ընդարձակ է: Գրախոսն ունի այն տպավորությունն ու համոզմունքը, թե այս գիրքը վերահորատարակվելու է յոթ տարին մեկ և այնպիսի քանակով, որ ամեն մի հայ ընթերցող, պատանի լինի թե մեծահասակ, ունենա իր սեփական օրինակը, որովհետև լիովին արժանի է սեղանի գիրք լինելու» (Ռուբեն Զարյան. «Սեղանի գիրք», Երեկոյան Երևան, 18 փետրվարի 1987): Հայոց լեզվին նըվիրված այս գիրքն ավելի բաղմերանգ դարձրեց հեղինակի մասնագիտական նկարագիրը: Ժամանակակից գիտությունը պահանջում է մի կողմից խիստ մասնագիտացում (գիֆերենցիացիա), մյուս կողմից գիտության տարբեր ճյուղերի մերձեցում (ինտեգրացիա): Ըստ երևույթին, Լ. Հախվերդյանն այս երկրորդ ուղղության հետևորդն է: Այս դեպքում խոս-

քը վերաբերում է գրականագիտության, թատերագիտության և լեզվաբանության մերձեցմանը:

Ինչևէ, Լեոն Հախվերդյանի զուտ գիտական (գրականագիտական և արվեստաբանական) վաստակը դասական գրքողներինց Թումանյանի և Իսահակյանի ստեղծագործության, ժամանակակից գրողներինց և արվեստագետներինց՝ Սուրեն Քոչարյանի, Վարդան Աճեմյանի, Գուրգեն Մահարու, Հրանտ Մաթևոսյանի, Պարույր Սևակի ստեղծագործության մեկնաբանությունն է: Այս ասպարեզներում է, որ նա ասել է ինքնուրույն և ինքնատիպ, քիչ թե շատ մնայուն արժեքներ կայացնող խոսք:

Ամբողջական չի լինի Լ. Հախվերդյանի գրեթե կեսդարյա գործունեության պատկերը, եթե աչքի առաջ չունենանք նրա մանկավարժական և վարչական աշխատանքը նույնպես: 1980-ից նա Գեղարվեստաթատերական ինստիտուտի սիրված ու գնահատված դասախոսն է: Շատ տարիներ (1965-ից) Արվեստի ինստիտուտի թատրոնի բաժնի վարիչն է: Այդ տարիներին բաժնում ստեղծվել և հրատարակվել են թատերագիտական մի ամբողջ շարք ծանրակշիռ աշխատություններ («Հայ սովետական թատրոնի պատմությունը», «Հայ թատրոնի տարեգրություն» 3-րդ հատորը, «Ուրվագիծ արևմտահայ թատրոնի պատմության» երկու հատորը, «Թատրոնը միջնադարյան Հայաստանում», «Հայ հին դրաման և նրա պայմանաձևերը», «Հայ թատրոնի պատմություն. 1901—1920» և այլ գրքեր):

1987-ի աշնանն Արվեստի ինստիտուտի երկարամյա տնօրեն Ռուբեն Զարյանը, տարիքի բերումով, թողնց իր պաշտոնը: Նրա խորհրդով այդ պաշտոնը վարելու թեկնածու առաջադրվեց Լ. Հախվերդյանը: Թեկնածուն ընտրվեց,

և նա 1987-ի հոկտեմբերի 1-ից Արվեստի ինստիտուտի տնօրենն է: 1988-ի փետրվարին նա հանդես եկավ «Արվեստի ինստիտուտի այսօրվա վիճակը և անելիքները վերակառուցման ճանապարհին» ընդարձակ ղեկուցմամբ, որ ներկայացնում էր հայ արվեստաբանության զարգացման մի լայն ծրագիր: Բայց դրան հաջորդեցին այնպիսի իրողություններ, որոնք տակնուվրա արեցին հանրապետության տնտեսական և հասարակական կյանքը: Ճիշտ է, 1988-ին Խալիլայում տեղի ունեցավ հայ արվեստին նվիրված 5-րդ միջազգային մեծ գիտաժողովը, 1989-ին Թբիլիսիում կայացավ հայ-վրացական մշակութային կապերին նվիրված միջհանրապետական կոնֆերանս, բայց դրանք Արվեստի ինստիտուտի վերջին մեծ նախաձեռնումները եղան: Դրանցից հետո, հայտնի պատճառներով, նման ծավալուն և մեծածախս գիտաժողովներ կայացնելու մասին խոսք լինել չէր կարող (ծրագրված էր 1992-ին Երևանում հրավիրել հայ արվեստին նվիրված 6-րդ միջազգային գիտաժողովը, որ չկայացավ): Ինստիտուտի ղեկավարությանը մնում էր անել հնարավորը հայ արվեստաբանության ներուժը պահպանելու, ինստիտուտը երիտասարդ կարող ուժերով համալրելու, արվեստաբանության լավ ավանդները շարունակելու համար: Ստեղծված դժվարին պայմաններում այդ նրպատակներին է հետամուտ ինստիտուտի ղեկավարությունը:

1. Հախվերդյանը ղեկուցումներ է կարդացել կամ ելույթներ է ունեցել 1950-ից ի վեր Հայաստանում կայացած գրողների և թատերական գործիչների բոլոր համագումարներում, բանախոսություններով հանդես է եկել Հայաստանի և հայ սփյուռքի կրթական և մշակութային հաստատու-

թյուններում (Կալկաթա, Բեյրութ, Հալեպ, Կահիրե, Մոնրեալ, Միլան, Լոս Անջելես, Բոստոն, Նյու Յորք և այլն)։ Բանավոր խոսքն ակնառու տեղ է գրավում նրա գործունեության մեջ*։

Գուցե և ի վնաս զուտ գիտական աշխատանքի և ակադեմիական նկարագրի, նա չի եղել կաբինետային մասնագետ. խառնվածքի թելադրանքով միջամուխ է եղել երկրի քաղաքական կյանքին, հատկապես վերջին տասնամյակում, երբ հայ իրականությունը ենթարկվեց երևակայությունից դուրս ալեկոծությունների, և ժողովուրդը զգում էր մտավորական

* Լ. Հախվերդյանի գործունեության պատկերը լրիվ չի լինի, եթե չնշվեն նրա աշխատանքները, որոնք չեն տպագրվել (ուստիս տեղ չեն գտել մատենագիտության մեջ), բայց տեղ են գրավում նրա ստեղծագործական կենսագրության մեջ։ Նշենք դրանցից առավել կարևորները.

«Թումանյանի կյանքը» կինոսցենար, 1968, նկարահանել է կինոբեմադրիչ Վիլեն Զաքարյանը, ցուցադրվել է 1969-ին Մոսկվայի և Երևանի հեռատեսիլով։

«Ավետիք Իսահայան. էջեր բանաստեղծի կյանքից» կինոսցենար, 1975, նկարահանել է կինոբեմադրիչ Հովիկ Հախվերդյանը, ցուցադրվել է 1975-ին Երևանի հեռատեսիլով։

«Զրույցներ լեզվի մասին» հեռուստատեսային հաղորդաշար լեզվաբան Մայա Ավագյանի հետ միասին, ցուցադրվել է շարունակաբար՝ երկշաբաթյա պարբերականությամբ 1977 և 1978 թվականներին։

Վ. Դեմարի «Հիշիր վաղվա օրդ» պիեսի թարգմանությունը. բեմադրվել է 1971-ին Սունդուկյանի անվան թատրոնում։

Վ. Սարգսի և է. Մորոյի «Մազամ Սան-ժեն» պիեսի թարգմանությունը. բեմադրվել է 1972-ին Սունդուկյանի անվան թատրոնում։

Մ. Պանյոյի «Տոպալ» պիեսի թարգմանությունը. բեմադրվել է 1974-ին Սունդուկյանի անվան թատրոնում։

Պ. Շաֆերի «Մթին պատմություն» պիեսի թարգմանությունը. բեմադրվել է 1974-ին Երևանի դրամատիկական թատրոնում։

Ա. Յագարևու «Խանում» պիեսի թարգմանությունը. բեմադրվել է 1990-ին Պարոնյանի անվան երաժշտական կոմեդիայի թատրոնում։

մարդկանց խոսքի կարիքը: Եվ գրականագետը հանդես եկավ քաղաքական-հրապարակախոսական հոդվածներով («Ինչ պետք չէ անել», «Ինչու՞ ճիշտը չասել», «Մենք ինչքա՞ն կարող ենք մեղ վնասել», «Զե՛մ ուզում», «Որտեղ է ապրել այս «ազրեսոր» ժողովուրդը» և այլն), արժարժեքով ժողովրդի համար կենսական կարևորություն ունեցող խնդիրներ: Իր գրավոր և բանավոր ելույթներով, առանց ղգուշամտության, նա մասնակից է եղել հասարակական կարծիք ստեղծելու գործին ամեն դեպքում, երբ ղգացել է դրա կարևորությունը:

Գիտական և հասարակական գործունեության այս համագրությունն է որոշում Լևոն Հախվերդյանի, իբրև հայ գրականության և արվեստի մեղվաջան մշակի, նկարագիրը:

Բաճասիրտական գիտությունների թեկնածու՝
Խ. Ե. ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ

ОСНОВНЫЕ ДАТЫ ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
АКАДЕМИКА НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ
НАУК РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ЛЕВОНА ОГАНЕСОВИЧА АХВЕРДЯНА

Левон Оганесович Ахвердян родился 26 декабря 1924 года в Караклесе (Ванадзор), в семье военного.

1928 г. С семьей переселяется в Ереван.

1941 г. Окончил Ереванскую среднюю школу имени Х. Абовяна.

1946 г. Награжден медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.».

1949 г. Окончил театроведческий факультет Ереванского театрального института.

1949—1953 гг. Заведующий отделом критики редакции газеты «Гракан терт».

С 1950 г. Член Союза писателей Армении.

С 1951 г. Член Театрального общества Армении.

1954—1955 гг. Редактор Госиздата («Айпетрат»).

С 1955 г. Член редакционной коллегии журнала «Советакан арвест».

1955—1959 гг. Ответственный секретарь журнала «Советакан арвест».

1956 г. Присуждена ученая степень кандидата филологических наук (диссертация—книга «Армянская драматургия наших дней»).

1956—1958 гг. Научный сотрудник Сектора теории и истории искусств Академии наук Армении.

С 1965 г. Заведующий отделом театра Института искусств АН Армении.

1967 г. Присуждена ученая степень доктора филологических наук (диссертация—книга «Мир Туманяна»).

1968—1969 гг. Секретарь правительственной комиссии по празднованию 100-летнего юбилея Ов. Туманяна.

- 1972 г. Удостоен почетного звания «Заслуженный деятель искусств Армении».
- 1975 г. Награжден Почетной грамотой Президиума Верховного Совета Армянской ССР в связи с 50-летием со дня рождения. — Секретарь правительственной комиссии по празднованию 100-летнего юбилея Ав. Исаакяна.
- С 1980 г. Преполагает в Ереванском художественно-театральном институте.
- 1981 г. Приглашен в «Айказян колледж» в Бейруте в качестве преподавателя армянской литературы.
- 1983 г. Удостоен Государственной премии Армении (за книгу «История армянского театра. 1901—1920»).
- С 1987 г. Директор Института искусств АН АрмССР.
- 1988 г. Заместитель руководителя армянской делегации на пятом международном научном симпозиуме, посвященном армянскому искусству, в Италии.
- 1989 г. Удостоен премии имени Мик. Налбандяна Союза писателей Армении (за книгу «Паруйр»).
- Руководитель армянской делегации на конференции, посвященной армяно-грузинским культурным связям, в Тбилиси.
- 1990 г. Член-корреспондент НАН Армении.
- НАН Армении командирован в США по приглашению международной канцелярии по изучению и обмену «Айрекс».
- 1994 г. Член правительственной комиссии по празднованию 125-летних юбилеев Ов. Туманяна и Комитаса.
- Вновь избран членом правления Союза писателей Армении.
- С 1994 г. Член бюро отделения гуманитарных наук НАН Армении.
- 1995 г. Член Высшего совета армянского языка при инспекции языка РА.
- 1996 г. Академик НАН Армении.

КРАТКИЙ ОЧЕРК ЖИЗНИ, НАУЧНОЙ И ОБЩЕСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Левон Ахвердян первую свою статью опубликовал в 1946 году, будучи студентом второго курса Ереванского театрального института. Это была статья о постановке трагедии Напри Заряна «Ара Прекрасный», осуществленной Варданом Аджемяном в Ленинаканском драматическом театре. Первокласное литературно-драматическое произведение и первокласный спектакль. Литература и искусство. Статья словно предопределила направление дальнейшей деятельности автора, посвятившего себя литературе и театру в равной мере, ставшего литературоведом и театроведом, литературным и театральным критиком одновременно, не признающего разницы между этими двумя специальностями. Не случайно одна из его двух наиболее крупных работ («Мир Туманяна») посвящена литературе, другая («История армянского театра. 1901—1920») — сценическому искусству.

За свою почти 50-летнюю деятельность Левон Ахвердян опубликовал множество больших и малых книг и сотни статей по вопросам литературы, театра. Не все публикации нашли место в настоящей книжке. Конечно, статьи эти не равноценны и не их необычно большое количество определяет литературоведческо-искус-

ствоведческий вес автора. Часть этих работ принадлежала только своему времени. Но многие его книги и статьи возбуждали мысль, делали погоду в литературоведении и искусствоведении, находили широкий резонанс. Эти труды не потеряли своего значения и сегодня. На них откликнулись и их оценили такие авторитетные специалисты, что характеризовать работы Ахвердяна можно также выдержками из отзывов признанных авторитетов в хронологическом порядке.

В 1955 году вышла в свет монография Л. Ахвердяна «Армянская драматургия наших дней» (кандидатская диссертация). В этом труде дана целостная картина послевоенной армянской драматической литературы. Наиболее ценная часть книги—теоретическая: конфликт здесь рассматривается как основа драматургического произведения, как движущая сила действия—обстоятельство, заслуживающее особого признания, если учесть, что делалось это во времена расцвета «теории» бесконфликтности в драматургии. «Несмотря на обилие фактического материала,—писал Рубен Зарян,—молодой литературовед не запутался в фактах, избежав опасности эмпирического изложения. Стремясь к обобщениям, он проявляет умение анализировать частное и общее в органическом единстве» («Гракан терт», 8 апреля 1956 г.).

В 1959 году была издана работа «Искусство Сурена Кочаряна», первая книга о выдающемся мастере художественного слова и вообще об искусстве художественного чтения. Это искусствоведческое исследование об армянских программах Сурена Кочаряна, выявляющее особенности искусства устного слова (тембр, интонация, темп, ритм, пауза), вообще звучащего армянского слова. В своей рецензии на книгу Гурген Мари писал: «...Л. Ахвердяну удалось сделать своего чи-

тателя зрителем и слушателем литературных концертов Сурена Кочаряна... С редкой энергией и увлеченностью он раскрывает перед тобой подробности текста и искусства художественного чтения, делая это с такой горячей настойчивостью, что в конце концов и ты, читатель, отдаешься этим волнам авторского воодушевления» («Гракан терт», 20 ноября 1959 г.).

Известный режиссер Вардан Аджемян занимает важное место в армянской театральной культуре, как сценический интерпретатор произведений армянских драматургов-классиков (Паронян, Сундукян, Ширванзаде, Врт. Папазян), что придает особую ценность и национальное содержание творчеству этого художника. Это и привлекло внимание Л. Ахвердяна. В 1962 году вышла в свет его монография «Классика и наши дни. Искусство Вардана Аджемяна» — наиболее обширное у нас исследование об армянском сценическом искусстве. Театровед Левон Халатян писал: «В книге немало интересных, порой дерзких суждений. Она написана с таким тонким сопоставлением театроведческой и литературоведческой мысли, которое мало кому удастся... В этом смысле труд имеет двойную ценность: литературоведческую и театроведческую, и трудно отдать предпочтение какой-нибудь из них. Аджемян нашел достойного истолкователя, а армянская классика — такого же ценителя» («Советакан арвест», 1963, № 12, с. 45).

Если постановочное искусство (режиссура) — самая сложная область театра, то актерское искусство — наиболее тонкое и труднообъяснимое. В 1967 году увидела свет большая книга «История армянского советского театра», все страницы об актерах и актерском искусстве которой написаны Л. Ахвердяном. Театровед Генрих Ованесян так охарактеризовал эти творческие портреты современных актеров: «Для выявления индивидуальностей избран принцип: выяснить самое су-

шественное в актерской личности, чтобы затем объяснить каждую воплощенную актером роль. В истории театра, может быть, нет ничего более увлекательного и интересного, чем образ и судьба героя этой истории—актера. И в этой книге каждый такой образ имеет не только свое место и смысл, но и свое, присущее только ему, обаяние» («Советакан Айастан», 2 декабря 1967 г.).

Творчество Туманяна занимало Л. Ахвердяна давно. Не сразу он решился написать монографию о великом поэте. К произведениям Туманяна он обращался в связи с искусством устного слова Сурена Кочаряна или когда выступал с докладами на «Туманяновских чтениях» в Институте литературы, писал отдельные статьи. И только в 1966 году он издал обширную монографию «Мир Туманяна» (докторская диссертация). В ней по-новому раскрыты деятельность и время писателя, связи творчества Туманяна со средневековой армянской литературой, драматическая сущность его произведений (здесь снова сошлись литературовед и театровед). Это, пожалуй, самый весомый вклад автора в наше литературоведение. Не будет преувеличением сказать, что книга расширила представление о месте Туманяна в армянском общественном сознании, предложила новый взгляд на его личность и творчество. Вероятно, этим объясняется тот факт, что об этой книге писали известные литературоведы Хорен Саркисян, Согомон Согомонян, Сурен Агабабян, Ншан Мурадян и другие. Приведем отрывок из рецензии Согомона Согомоняна: «Используя признания Туманяна («Я не писал драм, но я драматург» и др.), как и высказывания критики на этот счет, литературовед теоретически обосновывает и объясняет сущность туманяновского драматизма. Л. Ахвердян показывает, что драматизм в мире

Туманяна это и способ мировосприятия, и содержание, и идейное направление, и форма художественного выражения» («Советакан Айастан», 4 ноября 1966 г.). А вот еще фрагмент из статьи прозаика Гранта Матевосяна: «Левон Ахвердян написал для нас труднейшую из монографий. Туманян—это наше детство, а слова, усвоенные в детстве, не этимологизируются. А Ахвердян вот этимологизировал с удивительной свежестью взгляда и восприятия» («Айреники дзайн», 12 февраля 1967 г.).

Тот, кто читал Л. Ахвердяна, не мог не заметить его постоянного стремления писать просто, доходчиво, занимательно. Так, чтобы книга доставляла эстетическое наслаждение читателю, чтобы своим стилем, формой, построением привлекала его. Это и побудило автора некоторые свои работы облечь в форму диалога, беседы писателя и литературоведа. Здесь должны быть названы: «Жизнь Туманяна» (1969), «Жизнь и дело Исаакяна» (1974), «Туманян и его время» (1995). Вторым из этих трудов (так же, как «Мир Туманяна») был издан в Москве, на русском языке. Книга об Исаакяне рассказывает о насыщенной эмоциональным содержанием жизни поэта с выделением главных моментов его творчества. «...Поскольку книга написана в форме диалога, живой беседы,—отмечал Мушег Нарян,—диалогический анализ-изложение и получает какую-то особую живость, а интерпретация фактов и явлений—привлекательную теплоту и интимность. Порой возникает иллюзия, что слушаешь беседу Мастера и его самого младшего современника, когда первый говорит как взрослый, а второй старается понять и профессионально объяснить его со смешанным чувством любви и вдумчивого восхищения» («Ерекоян Ереван», 1 марта 1975 г.).

Наиболее богатый период истории армянского театра приходится на 1901—1920 годы, лучшее время

творческой деятельности знаменитых драматургов Ширванзаде и Левона Шанта, великих актеров Сирануйш и Ованеса Абеяна. Этому периоду, никогда не ставшему предметом специального исследования, посвящена монография Л. Ахвердяна «История армянского театра. 1901—1920», которая была удостоена Государственной премии Армении. Книгу высоко оценил литературовед и театровед Гарник Степанян, статья которого заканчивается так: «Подводя итоги нашему впечатлению от книги, можем с уверенностью сказать, что появилось значительное исследование, которое по своему профессиональному уровню, отличному театроведческому анализу, изысканному языку и эстетическим обобщениям является новым словом в истории армянской театроведческой мысли» («Айреники дзайн», 16 марта 1981 г.).

Благодаря счастливому стечению жизненных обстоятельств Л. Ахвердян был лично знаком, общался и даже был близок с такими выдающимися деятелями нашей художественной культуры, как Аветик Исаакян, Гурген Маари, Вардан Аджемян, Рубен Зарян, Сурен Кочарян, Рафаэл Ибрагьян, Паруйр Савак. Они обогатили его жизнь, оставили глубокий след в его внутреннем мире и облике. Долгая близость с Паруйром Севаком вызвала у Л. Ахвердяна желание рассказать об этом незаурядном человеке. Было написано эссе «Паруйр», начинающееся так: «Давно уже мне не дает покоя мысль, словно ждущий погашения старый вексель, доверить бумаге все, что знаю, что живо в моей памяти о Паруйре Севаке, то, что кто-то другой может и не знать, поскольку у Паруйра были разные отношения с разными людьми и перед ними он раскрывался в разной степени и по-разному». Это и воспоминания, и объяснение необычайно яркого, отчаянного характера по-

эта, его многогранного творчества, написанные правдивым пером и с настоящим вдохновением. Книга была издана дважды: в 1981 году в Бейруте и в 1987—в Ереване. Одна из статей о книге принадлежит Андранику Царукяну: «О Паруйре Севаке написано много и еще много будет написано. Но нигде Паруйр не кажется таким близким и родным, нигде он так не живет и не дышит, как в этой книге Левона Ахвердяна. Литературоведы еще долго будут разбирать и анализировать написанное поэтом, выявлять те или иные особенности его творчества, но кто хочет видеть подлинного Паруйра, должен обратиться к этой книге.

...Кончив книгу, вы можете сказать, что *узнали* человека и поэта, что выросли и возмужали вместе с ним и что теперь он живет с вами, среди вас» (еженедельник «Наири», Бейрут, 15 января 1982 г.).

Читающий этот биографический очерк заметит, что книги Л. Ахвердяна всегда находили отклик у общечеловечности. Но из всего написанного им ничто не имело такой счастливой судьбы, как «Беседы о языке». Три раза издавалась эта книга (1982, 1986, 1993), книга языковедческая, которая, казалось бы, не имеет непосредственной связи с литературоведческой и театроведческой профессиями автора. Внешне, возможно так, но по существу эта связь налицо. Тут скрестилось много слагаемых: многолетний опыт Л. Ахвердяна излагать свои мысли по-армянски, придавая особое значение качеству слова и стилю изложения, его опыт внимательного и взыскательного слушателя звучащей с театральных подмостков сценической речи, наконец, опыт переводчика (он перевел неоднократно переиздававшуюся у нас книгу «Мифы и легенды Древней Греции», «Звездные часы человечества» Стефана Цвейга, целый ряд пьес, поставленных в театре имени Сундукяна и других театрах). Сочетание всего этого и поро-

дило книгу, которая читается удивительно легко, но которая создавалась напряженной многолетней работой. Автору потребовалось немало времени, чтобы в современной письменной и устной армянской речи выявить такие реальности, мимо которых проходили раньше. Наиболее примечательные страницы «Бесед» относятся к вопросам стиля и языкового мышления. Эта книга является вкладом автора в прикладное языкознание, обогащающим наши представления о современном армянском языке, способствующим усвоению родного языка, учащим трудному искусству владения его письменной и особенно устной сферами. Достоинства книги и отмечались в опубликованных рецензиях: «...Независимо от автора,—писал Зарзанд Дарян,—получился как бы учебник армянского языка для людей всех возрастов, говорящих и пишущих по-армянски. Написанный в непритязательном стиле, но с точным соблюдением языковедческих принципов, этот учебник выполнит большую и неоценимую работу, он научит не только правильно, но и хорошо, красиво говорить и писать, а значит, и правильно думать» («Гракан терт», 14 января 1983 г.); «...в книге создано гармоническое равновесие между познавательным и воспитательным, научным и художественным, теоретическим и практическим... Важно, чтобы наши учителя и учительницы, имея под рукой книгу Левона Ахвердяна, вводили своих учеников в мир прекрасного, воспитывали их мысли и души» (Майя Авакян. Книга, которая стоит учебника.—Советакан Айастан, 24 августа 1986 г.); «Радиус нужности «Бесед» очень обширен. Я убежден, что эта книга будет переиздаваться каждые семь лет и такими тиражами, чтобы каждый армянский читатель, будь он юношей или человеком зрелых лет, имел бы свой собственный экземпляр, так как она вполне заслуживает того, чтобы быть

настольной книгой» (*Рубен Зарян*. Настольная книга—Ерекоян Ереван, 18 февраля 1987 г.).

Эта книга об армянском языке сделала еще более многогранным научный облик автора. Современная наука, с одной стороны, требует строгой специализации (дифференциация), а с другой—сближения (интеграция) разных отраслей науки; видимо, Л. Ахвердян шел по второму пути. В данном случае речь идет о сближении литературоведения, театроведения и языкознания.

Как бы то ни было, чисто научная (литературоведческая и театроведческая) заслуга Л. Ахвердяна—это истолкование творчества армянских классиков, современных писателей и деятелей искусства—Ованеса Туманяна, Аветика Исаакяна, Сурена Кочаряна, Вардана Аджемяна, Гургена Маари, Гранта Матевосяна, Паруйра Севака. В этих-то областях он сказал свое самобытное слово, обладающее непреходящей ценностью.

Картина деятельности Л. Ахвердяна будет не полной, если не сказать о его педагогической и административной работе. С 1980 года он один из ведущих профессоров Ереванского художественно-театрального института. Многие годы (с 1965) он возглавляет отдел театра Института искусств. За это время в отделе был создан и опубликован целый ряд серьезных театроведческих трудов («История армянского советского театра», летопись армянского театра в четырех томах, «Очерки истории западноармянского театра», «Театр средневековой Армении», «Древняя армянская драма и ее условные формы» и другие труды).

Осенью 1987 года директор Института искусств Рубен Зарян, долгие годы руководивший институтом, ушел в отставку. По его совету кандидатом на пост директора был назван Л. Ахвердян, который и был избран. Таким образом, с октября 1987 года Л. Ахвердян стал директором Института искусств. В феврале 1988 года он

выступил с развернутым докладом «Сегодняшнее состояние Института искусств и его задачи на пути перестройки», который представлял собой широкую программу развития армянского искусствоведения.

Но произошли события, перевернувшие всю экономическую и общественную жизнь республики. Правда, в 1988 году в Италии состоялся Пятый международный симпозиум по армянскому искусству, в 1989 году в Тбилиси прошла межреспубликанская научная конференция, посвященная армяно-грузинским культурным связям. Это были последние крупные мероприятия Института искусств. После них, по известным причинам, о проведении подобных развернутых и дорогостоящих научных сессий не могло быть и речи (планировалось провести в Ереване в 1992 году шестой международный симпозиум, посвященный армянскому искусству, но он не состоялся). Руководству института оставалось делать все возможное, чтобы сохранить потенциальные возможности армянского искусствоведения, пополнить институт новыми перспективными молодыми силами, поддерживать хорошие традиции национального искусствознания. В создавшихся трудных условиях именно эти задачи ставит перед собой руководство института.

Начиная с 1950 года Л. Ахвердян делал доклады или выступал на всех съездах писателей и деятелей театра Армении, имел также многочисленные выступления в учебных и культурных учреждениях спюрка (Калькутта, Бейрут, Алеппо, Каир, Монреаль, Милан, Лос-Анджелес, Бостон, Нью-Йорк и т. д.). Устное слово всегда занимало важное место в его деятельности.*

* Картина деятельности Л. Ахвердяна будет неполной, если не отметить те его работы, которые не были напечатаны (следовательно, и не могли быть включены в библиографию), но занимают существенное место в его творческой биографии. Вот важ-

Может быть, во вред своей научной работе, он никогда не был кабинетным ученым. В силу своей беспокойной натуры он активно вмешивался в политическую жизнь страны особенно в последнее десятилетие, когда армянская действительность испытала невообразимые потрясения и народ нуждался в слове интеллигенции. Л. О. Ахвердян выступал с политико-публицистическими статьями («Чего не надо делать», «Почему не сказать правду», «Сколько мы можем вредить себе?», «Не хочу», «Где жил этот народ-агрессор» и т. д.), затрагивающими жизненно важные для народа вопросы.

Своими письменными и устными выступлениями он безоглядно участвовал в формировании общественного мнения, когда чувствовал необходимость этого.

нейшие из этих работ:

«Жизнь Туманяна». Киносценарий, 1968. Поставлен режиссером Виленом Захаряном. Фильм показан в 1968 году московским и ереванским телевидением.

«Аветик Исаакян. Страницы из жизни поэта». Киносценарий, 1975. Поставлен режиссером Овиком Ахвердяном. Фильм показан в 1975 году ереванским телевидением.

«Беседы о языке». Цикл телепередач. В соавторстве с языковедом Майей Авакян. Показывался с двухнедельной периодичностью в 1977 и 1978 годах.

Перевод пьесы В. Дельмара «Вспомни свой завтрашний день». Пьеса поставлена на сцене театра имени Сундукяна в 1971 году.

Перевод пьесы В. Сарду и Э. Моро «Мадам Сан-Жен». Пьеса поставлена на сцене театра имени Сундукяна в 1972 году.

Перевод пьесы М. Паньоля «Топаз». Пьеса поставлена на сцене театра имени Сундукяна в 1874 году.

Перевод пьесы П. Шафера «Темная история». Пьеса поставлена Ереванским драматическим театром в 1974 году.

Перевод пьесы А. Цагарели «Ханума». Пьеса поставлена в Театре музыкальной комедии имени Пароняна в 1990 году.

Это сочетание научной и общественной деятельности и определяет облик Левона Ахвердяна как труженика армянской литературы и искусства.

Кандидат филологических наук Х. Е. САМВЕЛЯН

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Լ. Հ. ՀԱԽՎԵՐԳՅԱՆԻ ԿՑԱՆՔԻ ԵՎ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ЛИТЕРАТУРА О ЖИЗНИ И ТРУДАХ Л. О. АХВЕРДЯНА

Աղադրյան Գ. Շաբաթոյա զրույցներ: Փաստը: [Բեյրութում 1981 թ. Լ. Հախվերդյանի կարգացած բանախոսութիւնների ամփոփիչ զեռահատու-
թիւնը] // Կանչ (Բեյրութ).—1981.—19 զեկա.:

Աղաբաբայան Ս. Աշխատանք և նվիրում: (Լ. Հախվերդյանի ծննդյան
50-ամյակը) // Գրակ. թերթ.—1975.—17 հունվ.:

Աղաբաբայան Ս. Նորովի ընթերցված Թումանյանը // Սովետ. գրակ.—
1966.—№ 9.—էջ 138—144: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Թումանյանի
աշխարհը.—Եր.: Հայաստան, 1966.—500 էջ:

Աճեմյան Վ. Անհանգիստ ու եռանդուն... (Լեւոն Հախվերդյանի ծննդ-
յան 50-ամյակի առթիւ) // Սովետ. արվեստ.—1975.—№ 1.—էջ 43—44:

Անանյան Ժ. Հ. [Գրախոսութիւն] // Սովետ. գրակ.—1975.—№ 7.—
էջ 167—168: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Խաչակյանի կյանքն ու
գործը.—Եր.: Հայաստան, 1975.—218 էջ:

Ավագյան Խ. Դարասկզբի հայ թատրոնը // Սովետ. արվեստ.—1982.—
№ 1.—էջ 56—58: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Հայ թատրոնի պատմու-
թիւն (1901—1920).—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1980.—378 էջ:

Ավագյան Մ. Գիրք, որ դասագիրք արժէ // Սովետ. Հայաստան.—
1986.—24 օգոստ.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Զրույցներ լեզվի մա-
սին.—Եր.: Սովետ. գրող, 1986.—261 էջ:

Ավետիսյան Զ. [Գրախոսութիւն] // Սովետ. գրող.—1966.—29 հո-
նիսի: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Թումանյանի աշխարհը.—Եր.: Հայաս-
տան, 1966.—500 էջ:

Աւմեմյան Ռ. Վերստին Պարույր Սեւակի հետ // Հալոնեբեքի ձայն.—
1987.—29 ապր.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Պարույրը (խաչադրու-
թիւն).—Եր.: Սովետ. գրող, 1987.—198 էջ:

Գասպարյան Փ. [Գրախոսություն] // Ավանգարդ.—1975.—19 փետր.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Իսահակյանի կյանքն ու գործը.—Եր.: Հայաստան, 1974.—218 էջ:

Գոթբ մայրենի լեզվին // Գրքերի աշխարհ.—1986.—№ 6: Գրախոս.—Հախվերդյան Լ. Զրույցներ լեզվի մասին.—Եր.: Սովետ. գրող, 1986.—281 էջ:

Գրիգորյան Վ. Քատրոնի վավերացված պատմությունը // Գրակ. թերթ.—1983.—30 սեպտ.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Հայ քատրոնի պատմություն (1901—1920).—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1980.—378 էջ:

Դադյան Զ. Գիրք զարմանալի կամ «Ինչպես լողալ բառերի ծովում» // Գրակ. թերթ.—1983.—14 հունվ.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Զրույցներ լեզվի մասին.—Եր.: Սովետ. գրող, 1982.—189 էջ:

Եղիազարյան Ա. Իմաստուն կյանք // Հայրենիքի ձայն.—1975.—19 փետր.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Իսահակյանի կյանքն ու գործը.—Եր.: Հայաստան, 1974.—218 էջ:

Զադյան Ռ. Վ. Նոր գիրք դրամատուրգիայի մասին // Գրակ. թերթ.—1956.—8 ապր.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Մեր օրերի հայ դրամատուրգիան. 1945—1955.—Եր.: Հայպետհրատ, 1955.—198 էջ:

Զադյան Ռ. Վ. Լեոն Հախվերդյանի ծննդյան 60-ամյակը // Գրակ. թերթ.—1985.—1 փետր.:

Զադյան Ռ. Վ. Թեմիստրի կյանքն ու գործը // Գրքերի աշխարհ.—1989.—30 սեպտ.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Տաղանդ և ընավորություն.—Եր.: Խորհրդ. գրող, 1989.—295 էջ:

Զադյան Ռ. Վ. Սեղանի գիրք // Երեկոյան Երևան.—1987.—18 փետր.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Զրույցներ լեզվի մասին.—Եր.: Սովետ. գրող, 1986.—261 էջ:

Ժամկոչյան Հ. Արեւելահայ և արեւմտահայ լեզուների փոխհարաբերության շուրջ [Լ. Հախվերդյանի բանախոսության վերլուծություն] // Զահակիր (Կահիրե).—1985.—17 հունվ.:

«Իմ կարծիք» [Լ. Հախվերդյանի «Պարույր» գրքին արձագանքած նամակները] // Գարուն.—1987.—№ 10.—էջ 62:

Խոյան Ա. Երկու մուսանների նպաստավորը // Գրքերի աշխարհ.—1976.—15 հոկտ.:

Խոյան Ա. Վերականգնողական ուժը // Գրքերի աշխարհ.—1980.—15

նոյեմբ.։ Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Հայ թատրոնի պատմություն (1901—1920).—Եր.։ ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1980.—378 էջ։

Լեոն Հախվերդյանը միշտ առաջին գծում։ [Մենդյան 70-ամյակի առթիվ] //Ազգ.—1994.—28 դեկտ.։

Խալաթյան Լ. Ռեժիսյորի արվեստը //Սովետ. արվեստ.—1963.—№ 12.—էջ 44—47։ Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Կլասիկան և մեր օրերը. Վարդան Աճեմյանի արվեստը.—Եր.։ ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1962.—193 էջ։

Խալաթյան Գ. [Գրախոսություն] //Թատեր. Երևան.—1988.—№ 3.—էջ 27—29։ Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Թատերագիտական բառարան.—Եր.։ Հայաստան, 1986.—208 էջ։

Մառուկյան Ա. Հավագույնս կպատկերացնե Իսահակյանի կյանքն ու գործը //Նաիրի (Բեյրութ).—1975.—9 մարտի։ Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Իսահակյանի կյանքն ու գործը. Իր վկայություններով ու բանասիրական հավելումներով.—Եր.։ Հայաստան, 1974.—218 էջ։

Մառուկյան Ա. Մեր հյուրը։ [1981 թ. Լ. Հախվերդյանի Բեյրութում գտնվելու առթիվ] //Նաիրի (Բեյրութ).—1981.—30 նոյեմբ.։

Մառուկյան Ա. «Վերջին բանաստեղծը պիտի մեռնի վերջին մարզում հետ» //Նաիրի (Բեյրութ).—1982.—15 հունվ.։ Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Պարույրը.—Բեյրութ, 1981.—141 էջ։

Մառուկյան Ա. Դրոշմաթուղթ ո՞վ կուզե... //Նաիրի (Բեյրութ).—1982.—31 դեկտ.։

Հախվերդյան Ժ. Դրամատուրգիային նվիրված մի գրքի և դրամատուրգների մասին //Սովետ. արվեստ.—1957.—№ 2.—էջ 25—27։ Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Մեր օրերի հայ դրամատուրգիան.—Եր.։ Հայպետհրատ, 1955.—198 էջ։

Հարությունյան Սազ. 194 էջ Սեակի հետ //Գրակ. թերթ.—1988.—15 ապր.։ Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Պարույրը. (խոհագրություն).—Եր.։ Սովետ. գրող, 1987.—198 էջ։

Հրաչյան Վ. Գիրք մայրենիի մասին //Հայրենիքի ձայն.—1982.—15 դեկտ.։ Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Զրույցներ լեզվի մասին.—Եր.։ Սովետ. գրող, 1982.—189 էջ։

Ղազինյան Ա. Իմաստուն կյանքի բազմախորհուրդ ուղին։ (Դեպի Իսահակյանի ծննդյան 100-ամյակը) //Արշալույս (Արմավյան).—1975.—19

ժիտր.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Իսահակյանի կյանքն ու գործը.—
Եր.: Հայաստան, 1974.—218 էջ:

Մաղոյան Ռ. Արժեքավոր դիրք Վ. Աճեմյանի արվեստի մասին //Թան-
վոր (Լենինական).—1962.—17 հուլիսի: Գրախոս. Հախվերդյան Լ.
Կյանքի և մեր օրերը: Վարդան Աճեմյանի արվեստը.—Եր.: ՀՍՍՌ ԳԱ
հրատ., 1962.—193 էջ:

Մաքևոյան Հ. Գիրք Թումանյանի մասին //Հայրենիքի ձայն.—1967.—
12 ժիտր.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Թումանյանի աշխարհը.—Եր.:
Հայաստան, 1966.—500 էջ:

Մահարի Գ. Գիրք Սուրեն Քոչարյանի արվեստի մասին //Գրակ.
թերթ.—1959.—20 նոյեմբ.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Սուրեն Քո-
չարյանի արվեստը.—Եր.: Հայպետհրատ, 1959.—219 էջ:

Մարտիկյան Ս. Պարույր Սևակը զուգահեռ հուշերում: [Լ. Հախ-
վերդյանի «Պարույրը իմ հուշերում, իր նամակներում ու գործերում»
(Սովետ. գրակ., 1981, № 3—4) և Ս. Սարինյանի «Պարույր Սևակը զու-
գահեռի վրա» («Գարուն», 1981, № 11)] //Գրակ. թերթ.—1982.—18 հու-
նիսի:

Մելիքսեթյան Վ. Տարիներ և աշխատանք: [Հարցազրույց Վ. Մելիք-
սեթյանի հետ Լ. Հախվերդյանի ծննդյան 50-ամյակի առթիվ] //Գրքերի
աշխարհ.—1975.—15 փետր.:

Մուրաֆյան Լ. Արժեքավոր և անհրաժեշտ //Գրակ. թերթ.—1987.—
13 մարտի: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Թատերագիտական բառարան.—
Եր.: Հայաստան, 1986.—208 էջ:

Մուրաֆյան Լ. [Լ. Հախվերդյանի «Հայ թատրոնի պատմություն»]:
Ներկայացված է Հայկական ՍՍՀ պետական մրցանակի //Սովետ. Հայաս-
տան.—1983.—4 օգոստ.:

Մուրադյան Ն. [Գրախոսություն] //Գրակ. թերթ.—1966.—15 հուլիսի:
Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Թումանյանի աշխարհը.—Եր.: Հայաստան,
1966.—500 էջ:

Յափուլյան Ա. [Գրախոսություն] //Արև (Կահիրե).—1982.—25 նո-
յեմբ.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Զրույցներ լեզվի մասին.—Եր.:
Սովետ. գրող, 1982.—189 էջ:

Յափուլյան Ա. [Գրախոսություն] //Արև (Կահիրե).—1983.—5, 6
հուլիսի: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Պարույր.—Բելուսի: Ալթափրես,
1981.—141 էջ:

Յափուջյան Ա. Դսկա. Լեոն Հախվերդյանի Ալեքսանդրիա այցելությունը
[//Արև (Կահիրե)].—1985.—11,12 հունվ.:

Յափուջյան Ա. Պարույր Սևակը «Թեքեյան» սրահին մեջ, [Լ. Հախ-
վերդյանի բանախոսության վերլուծությունը] //Արև (Կահիրե).—1984.—
19 դեկտ.:

Յափուջյան Ա. Լեոն Շանթի թատերադրությունները Հայկական ըն-
թերցաորդի բեմին վրա, [Լ. Հախվերդյանի բանախոսության վերլուծու-
թյունը] //Արև (Կահիրե).—1984.—25 դեկտ.:

Յափուջյան Ա. Լեոն Հախվերդյանի այցելության նշանակությունը
[//Արև (Կահիրե)].—1985.—12 հունվ.:

Շաֆարիճ. Համդիպուտ դոկտ. Լեոն Հախվերդյանի հետ. //Զարթոնք
(Բեյրութ).—1981.—22 դեկտ.:

Նարյան Մ. Գրականագիտական ուշադրավ գործ //Երեկոյան Երևան.—
1966.—20 հուլիսի: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Թումանյանի աշխարհը.—
Եր.: Հայաստան, 1966.—500 էջ:

Նարյան Մ. Վարպետի կյանքն ու գործը //Երեկոյան Երևան.—1975.—
1 մարտի: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Իսահակյանի կյանքն ու գործը.—
Եր.: Հայաստան, 1974.—218 էջ:

Պողոսյան Հ. Հարցազրույց Լեոն Հախվերդյանի հետ //Պայքար. Հա-
րաթաթերթ (Լոս Անջելես).—1990.—17 հոկտ.:

Սարգսյան Ա. [Գրախոսություն] //Սովետ. Հայաստան.—1983.—6
փետր.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Զրույցներ լեզվի մասին.—Եր.: Սո-
վետ. գրող, 1982.—189 էջ:

Սարգսյան Խ. Ամուսնի վարպետի արվեստը //Երևան.—1959.—28
նոյեմբ.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Սուրեն Քոչարյանի արվեստը.—
Եր.: Հայպետհրատ, 1959.—219 էջ:

Սարգսյան Ս. Խոսք, որ պիտի տա՞վեր (Լ. Հախվերդյանի 60-ամյակի
առթիվ) //Գարուն.—1985.—Ձ 7.—էջ 82:

Սարգսյան Ս. Էս հողի մարդ է Լեոնը: (Լեոն Հախվերդյան—70)
[//Գրակ. թերթ.—1995.—24 փետր.:

Սարյան Ա. Լեոն Հախվերդյանի հետ //Նոր կյանք (Լոս Անջելես).—
1990.—15 նոյեմբ.:

Սիմոնյան Պ. Հայրենի հյուր դասախոսը... կամ գրականագետ դոկտ.
Լեոն Հախվերդյան [//Արարատ (Բեյրութ).—1981.—5 դեկտ.:

Ամառյան Պ. Սրտառուշ հանդիպում... //Ազգակ (Բեյրութ).—1981.—26 հունիսի. Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Պարույր.—Բեյրութ, Ալֆաֆրեհ.—1981.—141 էջ:

Սողոմոնյան Ս. Նոր խոսք Քումանյանի մասին //Սովետ. Հայաստան.—1986.—4 նոյեմբ. Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Քումանյանի աշխարհը.—Եր.: Հայաստան, 1986.—500 էջ:

Ստեփանյան Գ. Ծանրակշիռ հետազոտություն //Հայրենիքի ձայն.—1981.—18 մարտի. Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Հայ Թատրոնի պատմություն, 1901—1920.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1980.—378 էջ:

Վաստակած հոբելյան: [22 ԳԱԱ նախագահության ուղերձը Լևոն Հախվերդյանի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ] //Նպատակ.—1994.—29 դեկտ.:

Վարդանյան Վ. Մ. Մտեր այդ աշխարհը //Ավանդարդ.—1967.—11 նոյեմբ.: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Քումանյանի աշխարհը.—Եր.: Հայաստան, 1966.—300 էջ:

Տարիներ և աշխատանք: [Հարցազրույց Վ. Մելիքսեթյանի հետ Լ. Հախվերդյանի ծննդյան 50-ամյակի առթիվ] //Գրքերի աշխարհ.—1976.—15 փետր.:

Փոշարյան Ս. [Գրախոսություն] //Սովետ. Հայաստան.—1967.—№ 5.—էջ 12—13: Գրախոս. Հախվերդյան Լ. Քումանյանի աշխարհը.—Եր.: Հայաստան, 1966.—500 էջ:

Агабабян С. [Рецензия] // Дружба народов.—1967.—№ 1.—С. 279—282. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Мир Туманяна. Путь поэта.—М.: Сов. писатель, 1969.—348 с.

Барсегян С. Искусство чтеца // Коммунист (Ереван).—1959. 13 ноября. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Искусство Сурена Кочаряна.—Ер.: Айпетрат, 1959.—219 с.—На арм. яз.

Барсегян С. Искусство режиссера // Коммунист (Ереван).—1962.—18 ноября. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Классика и наши дни.—Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1962.—193 с.—На арм. яз.

Григорян Ар. [Рецензия] // Лит. газета.—1967. 25 янв. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Мир Туманяна.—Ер.: Айастан, 1966.—500 с.—На арм. яз.

Дымшиц Е. [Рецензия] // Дружба народов.—1969.—№ 10.—С. 266—267. Рец. на кн.: Ахвердян Л. О. Мир Туманяна.—М.: Сов. писатель, 1969.—348 с.

Киракосян Л. Диалог с Варпетом // Коммунист (Ереван). — 1975.—30 янв. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Жизнь и дело Аветика Исаакяна.—М.: Сов. писатель, 1975.—184 с.

Кочарян С. [Рецензия] // Театр.—1963.—№ 9.—С. 112—114. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Классика и наши дни.—Ер., 1962.—193 с.—На арм. яз.

Кочарян С. [Рецензия] // Вопр. лит.—1967.—№ 5.—С. 229—231. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Мир Туманяна.—Ер.: Айастан, 1966.—500 с.—На арм. яз.

[Рецензия] // Вопр. лит.—1987.—№ 9.—С. 285—288.

Рец. на эссе: Ахвердян Л. Паруйр Севак в моей памяти, в своих письмах и творчестве // Лит. Армения.—1987.—№ 1, 2.

Ризаев С. Исследование об армянских советских пьесах // Коммунист (Ереван).—1956.—3 авг. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Армянская драматургия наших дней. 1945—1955.—Ер.: Айпетрат, 1955.—198 с.—На арм. яз.

Саркисян Х. Рецензия // Коммунист (Ереван).—1966.—28 июля. Рец. на кн.: Ахвердян Л. Мир Туманяна.—Ер.: Айастан, 1966.—500 с.—На арм. яз.

Perestroika and the Arts in Armenia and the Soviet Union. [Բիմոնտի Հայկական ստանադարտությունների և հետադարձությունների ազդային աստիճանը (NAASR) և Հանրապետության կարգադրող քաղաքական մասին] // The Watertown Sun.—1990.—19 Dec.

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ
ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ ТРУДОВ

1946

«Արա Գեղեցիկը» (Լենինականի պետական թատրոնում) //Գրակ. թերթ.—1946.—24 օգոստ.:

1947

«Անահիտ» [Ֆիլմի մասին] //Գրակ. թերթ.—1947.—16 սեպտ.: Հեղ-կից՝ Ս. Մուրադյան:

«Գայանե»։ [Արամ Խաչատրյանի «Գայանե» բալետի լիբրետոյի բըն-նադատությունը] //Ավանգարդ.—1947.—3 օգոստ.:

Հնդդեմ զաղափարադրկության և խոտանի։ [Հայաստանի պետական շաղ նվագախմբի մասին] //Ավանգարդ.—1947.—23 հոկտ.: Հեղ-կից՝ Վ. Մելիքսեթյան:

«Հարազատ մարդիկ»։ [Մ. Քոչարյանի պիեսի բեմադրությունը Սոն-դուկյանի անվան թատրոնում] //Ավանգարդ.—1947.—9 ապր.:

1948

«Խաչատուր Աբովյան»։ [Պապանի հանդիսատեսի թատրոնի նոր բե-մադրությունը] //Ավանգարդ.—1948.—24 սեպտ.:

[Գրախոսություն] //Սովետ. գրակ. և արվեստ.—1948.—№ 10.—էջ 140—143: Գրախոս. Պիեսների ժողովածու.—Եր., 1948.—188 էջ:

1949

«Աղբյուրի մոտ»։ (Լենինականի թատրոնի նոր բեմադրությունը) //Գր-րակ. թերթ.—1949.—31 մայիսի:

Այո՛, այս աստղերը մերն են։ [Լ. Ղաբադյոյանի և Տեր-Գրիգորյա-

նի «Այս աստղերը մերն են» պիեսի բեմադրությունը Գ. Սունդուկյանի անվ. թատրոնում] //Գրակ. թերթ.—1949.—10 ապր.:

Գյուղական գրադարանների մասին //Գրակ. թերթ.—1949.—24 օգոստ.:
Հեղ-կից. Վ. Դավթյան, Ա. Սուրենյան:

Գրքի տպագրության բարձր որակի համար //Գրակ. թերթ.—1949.—30 հոկտեի: Հեղ-կից. Վ. Դավթյան, Ա. Սուրենյան:

Լայն ճանապարհ գրքին //Գրակ. թերթ.—1949.—10 օգոստ.: Հեղ-կից. Ս. Աղաբաբյան, Վ. Դավթյան, Գ. Աբրահամյան:

Մեծ գաղափարների և մեծ արվեստի թատրոնը [Մոսկվայի Ակադեմիական փոքր թատրոնի 125-րդ տարեդարձի առթիվ] //Գրակ. թերթ.—1949.—24 հոկտ.:

«Շողոքոթը», «Եվ այլն կամ նոր Դիոգենես» [Երաժշտական կոմեդիայի պետ. թատրոնում] //Գրակ. թերթ.—1949.—10 հունվ.:

Պետրոս Աղամյան (Մենդյան 100-ամյակի առթիվ) //Գրակ. թերթ.—1949.—30 հունիսի:

1950

Գ. Սունդուկյանը և թատրոնը //Ամանգարդ.—1950.—13 հոկտեի:

Գեղեցիկ և որակյալ գրքի համար //Գրակ. թերթ.—1950.—24 մայիսի: Հեղ-կից՝ Պ. Ղազարյան (Պ. Սևակ):

Դրամատիկական կոնֆլիկտի մասին //Գրակ. թերթ.—1950.—31 օգոստ.:

Ժողովրդի սիրելի անսամբլը: [Թ. Ալթունյանի երգի-պարի անսամբլի մասին] //Սովետ. Հայաստան.—1950.—30 մարտի:

«Մեր թանկագին հյուրերը»: (Կ. Ստանիսլավսկու անվան ռուսական թատրոնի նոր բեմադրությունը) //Գրակ. թերթ.—1950.—23 դեկտ.:

Գիրք ժողովրդի վերածննդի մասին //Գրակ. թերթ.—1950.—25 նոյեմբ.: Գրախոս. Դաշտենց Խ. Խոզեդյան.—Եր.: Հայպետհրատ, 1950.—266 էջ:

[Գրախոսություն] //Գրակ. թերթ.—1950.—22 հոկտեի: Գրախոս. Անանյան Վ. Որսորդական պատմվածքներ: Պր. 2.—Եր., 1949.—477 էջ:

[Գրախոսություն] //Սովետ. գրակ. և արվեստ.—1950.—№ 7.—էջ 150—153: Գրախոս. Ավագյան Ա. Պատմվածքներ.—Եր., 1950.—117 էջ:

[Գրախոսություն] //Ավանգարդ.—1950.—19 հոկտ.: Գրախոս. Քա-
թիկյան Ե. Հաղթանակի օրը.—Եր., 1950.—152 էջ:

1951

«Ատամնաբույժն արևելյան» (Երաժշտական կոմեդիայի թատրոնի
նոր բեմադրությունը) //Գրակ. թերթ.—1951.—31 հուլիս:

Բեմական խոսքի հարցերի շուրջը //Սովետ. գրակ. և արվեստ.—
№ 8.—էջ 136—148:

Գլխավոր հերոսի դիմանկարը //Գրակ. թերթ.—1951.—10 մայիս:
«Կենդանի գիակ» դրաման Սոնգոսյանի անվան թատրոնում //Գրակ.
թերթ.—1951.—30 նոյեմբ.:

«Հին հիվանդություն» [Մ. Քոչարյանի պիեսի բեմադրությունը Ե-
րաժշտական կոմեդիայի թատրոնում] //Սովետ. Հայաստան.—1951.—17
հունվ.:

Հինգ թատերաշրջան պատմական որոշումից հետո //Սովետ. գրակ. և
արվեստ.—1951.—№ 8.—էջ 126—141:

«Օթելլո» [Լենինականի թատրոնի նոր բեմադրությունը] //Բանվոր
(Լենինական).—1951.—8 ապր.:

Միջակ Մանվելյանի հուշերը //Սովետ. գրակ. և արվեստ.—1951.—
№ 3.—էջ 165—166: Գրախոս. Մանվելյան Մ. Քերթիկներ իմ կյան-
քից.—Եր., 1950—172 էջ:

1952

Երկու պատմվածք [Ա. Սեկոյանի «Ոսկե վագերի մեջ» և Կ. Սու-
րենյանի «Մաթուր ձևոթեր» պատմվածքների մասին] //Գրակ. թերթ.—
1952.—31 մարտ:

Կոնֆլիկտը դրամատուրգիայի հիմքն է //Գրակ. թերթ.—1952.—18 սեպտ.:
Հայկական ժողովրդական երգի-պարի անսամբլի նոր ծրագրի առթիվ
//Գրակ. թերթ.—1952.—24 մայիս: Հեղ.—Կից. Ն. Զարյան, Զ. Դարյան:

О жанрах. (Вопросы драматургии) // Сов искусство.—1952.—
14 мая.

1953

Բառային զարգարանի մասին [գրական երկերում] //Գրակ. թերթ.—
1953.—23 հոկտ.:

խոսենք նաև դրամայի մասին [Գրակ. թերթ.—1953.—10 հունիսի
Հերոսն ու նրա խոսքը [Սովետ. գրակ. և արվեստ.—1953.—№ 10.—
էջ 94—105:

«Փորձադաշտ» [Ն. Զարյանի պիեսի բեմադրության մասին] [Սո-
վետ. Հայաստան.—1953.—13 դեկտ.:

Հայրենի բնաշխարհի երգիչը [Գրակ. թերթ.—1953.—15 օգոստ.
Գրախոս. Անանյան Վ. Որսորդական պատմվածքներ.—Եր. Հայ-
պետհրատ, 1953.—272 էջ:

1954

Կենդանի խոսքի ուժը [Սուրեն Քուլարյանի համերգների առթիվ]
[Գրակ. թերթ.—1954.—29 ապր.:

Կոնֆլիկտ և սյուժե [Սովետ. գրակ. և արվեստ.—1954.—№ 6.—էջ
147—154:

«Վերջ Հայաստանին» Ս. Քուլարյանի կատարմամբ [Գրակ. թերթ.
—1954.—19 հունիսի:

Փոքր հանդիսատեսների մեծ պահանջները [Մանկապատանեկան դը-
րակաճության և դրամատուրգիայի հարցեր] [Ավանգարդ.—1954.—10
հունիսի:

1955

Մեր օրերի հայ դրամատուրգիան. 1945—1955.—Եր. Հայպետհրատ,
1955.—198 էջ:

Նամուս և սեր [Ալ. Շիրվանզադեի «Նամուս» դրաման Գ. Սունդուկյա-
նի անվան թատրոնում] [Գրակ. թերթ.—1955.—22 հուլիսի:

1956

Գրողի ինքնատիպությունը [Գ. Դեմիրճյանի Երկերի ժողովածուի ա-
ռաջին գրքի առթիվ] [Գրակ. թերթ.—1956.—31 հունվ.:

Լենինականում [Քաղաքի մշակութային օջախների մասին] [Սո-
վետ. արվեստ.—1956.—№ 3.—էջ 36—39:

Միժողի վարպետը [Դերասան Գուրգեն Գարրիկյանի մասին] [Սո-
վետ. արվեստ.—1956.—№ 4.—էջ 44—45:

Հայրենի բնաշխարհի երգիչը: [Առաջարան] //Անանյան Վ. Լեռնային կաթաններով.—Եր., 1956.—էջ 3—6:

Ճշմարիտ արվեստի հատկանիշն ինքնատիպությունն է: (Քննարկում ենք հայկական կինոարվեստի հարցերը) //Սովետ. արվեստ.—1956.—№ 11.—էջ 3—13:

Մեծ ապրումների դերասանը: (Հրաշյա ներսիսյան) //Սովետ. արվեստ.—1956.—№ 1.—էջ 28—35:

Սյուժեն կերպարի զարգացման պատմությունն է //Սովետ. գրակ. և արվեստ.—1956.—№ 6.—էջ 145—155: Գրախոս. Սահինյան Ա. Մարավ: Գիրք 1.—Եր.: Հայպետհրատ, 1955.—438 էջ:

Քարգժ. Կռն Ն. Ա. Հին հունաստանի լեգենդներն ու առասպելները.—Եր.: Հայպետհրատ, 1956.—632 էջ: 2-րդ հրատ.—Եր.: Սովետ. գրող, 1979.—591 էջ: 3-րդ հրատ.—Եր.: Լույս, 1989.—641 էջ:

1957

Երկու խոսք //Արովյան Խ. Վերք Հայաստանի Գրական կոմպոզիցիոն երեք մասից //Ս. Քոչարյանի.—Եր., 1957.—էջ 3—10:

Քրիլիսի, հունիսի 1—5 (Անգրկովկասյան առաջին թատերական դարունը) //Սովետ. արվեստ.—1957.—էջ 20—24:

Քվեր, որոնց հետ չի կարելի հաշվի ընտել: [Հասարակության գեղագիտական դաստիարակության շուրջը] //Սովետ. արվեստ.—1957.—№ 5.—էջ 47—49:

Ճշգրիտ մեկնաբանություն: [Արտաշատի թատրոնի նոր բեմադրությունը] //Սովետ. արվեստ.—1957.—№ 12.—էջ 26—28:

Մահարու գրիչը //Սովետ. գրակ.—1957.—№ 10.—էջ 134—145:

Ռեալիստական արձակի վարպետը // Եղիշե Զարենցի ստեղծագործությունը.—Եր., 1957.—էջ 245—257:

Սիրանույշը ազգային մեծ դերասանուհի: (Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ) //Երևան.—1957.—8 դեկտ.:

Խմբ. Զաբյան Ռ. Սիրանույշ.—Եր.: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1957.—343 էջ:

1958

Առմունքի արտիստները: [Հայկուհի և Լիլիթ Գարագաշներ, Քամար Գևորգյան] //Սովետ. արվեստ.—1958.—№ 12.—էջ 65—67:

Գիտությունների անցած թատերաշրջանի մասին // Սովետ. արվեստ.— 1958.— № 9.— էջ 11—24:

Հայ գրականությունը և կինոն // Հայկական կինոարվեստը: Գիրք 1.— Եր.: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1958.— էջ 52—91:

Տրագիցիա, որ պիտի շարունակվի [կինոարվեստի մասին] // Սովետ. արվեստ.— 1958.— № 5.— էջ 17—26:

Գրական բարեխղճության մասին // Սովետ. գրակ.— 1958.— № 5.— էջ 166—172: Գրախոս. Արմեն Մ. Պատմվածքներ.— Եր.: Հայպետհրատ, 1957.— 740 էջ:

Թարգմ. Հին Հոռմ. ընթերցանության գիրք.— Եր.: Հայպետհրատ, 1958.— 336 էջ:

1959

Սուրեն Քոչարյանի արվեստը.— Եր.: Հայպետհրատ, 1959.— 210 էջ:
Թումանյանի արձակ երկերի սյուժեն // Գրակ. թերթ.— 1959.— 20 փետր.:

Զեյնոն ու նրա խոսքը // Սովետ. գրակ.— 1959.— № 10.— էջ 94—105:
Զշմարիտ ճանապարհ: [Արգի դրամատուրգիայի մասին] // Գրակ. թերթ.— 1959.— 11 դեկտ.:

Մարգիկ և դրամի իշխանությունը [Շիրվանզադեի «Փառս» վեպի լրեմագրության մասին] // Սովետ. գրակ.— 1959.— № 11.— էջ 122—134:

Միայն քննադատի մասին... [Ս. Հարությունյանի «Դրամատուրգը, թատրոնը և քննադատը» հոդվածի աոթիթով] // Սովետ. արվեստ.— 1959.— № 9.— էջ 33—36:

Զգրված ավանդներ: [Ակսել Բակունցի մասին] // Գրակ. թերթ.— 1959.— 23 հոկտ.:

Տպավորություններ Սարատֆորդի Շեքսպիրյան թատրոնից: (Մոսկովյան գաստրոլների առթիվ) // Սովետ. արվեստ.— 1959.— № 3.— էջ 40—45:

Փոքր հանրագիտարանի հասցեով: [Սովետահայ գրականության պատկերը սխալ ներկայացնելու առթիվ] // Գրակ. թերթ.— 1959.— 14 օգոստ.:

Ուսումնասիրություն Ակսել Բակունցի մասին // Սովետ. գրակ.— 1959.— № 8.— էջ 146—149: Գրախոս. Ազարատյան Ս. Ակսել Բակունց.— Եր.: Հայպետհրատ, 1959.— 251 էջ:

Միթոս ու իմացությունը գրված գիրք // Սովետ. արվեստ.— 1959.—

№ 4.—էջ 59—60: Գրախոս. Հախումյան Տ. Դերենիկ Դեմիրճյանի դրամատուրգիան.—Եր., 1958.—337 էջ:

1960

Արդիականը և՛ թեմա է, և՛ ոճ //Սովետ. գրակ.—1960.—№ 8.—էջ 117—134:

Դիալոգը կինոնկարում //Հայկական կինոարվեստը: Հոգվածների ժողովածու: Դիրք 2 [ՀՍՍՀ ԳԱ. Արվեստի ին-տ.—Եր., 1960.—էջ 58—67: [Դրախոսություն] //Երկրոյան Երևան.—1960.—6 մարտի: Գրախոս. Զորյան Ստ. Հայոց բերդը.—Եր.: Հայպետհրատ, 1959.—573 էջ:

Խմբ. Զաւրյան Ռ. Աղամյան. արվեստը.—Եր.: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1960.—415 էջ:

1961

Արտիստուհու հմայրն ու մեծությունը: [Վերիկո Անդափարիձեի հյուրախաղերը Երևանում] //Սովետ. արվեստ.—1961.—№ 5.—էջ 18—20:

Բարեկեն ներսիսյանը՝ Զարենցի խոսքով [«Դեպի ապագան» բեմադրության մեջ] //Սովետ. արվեստ.—1961.—№ 2.—էջ 17—19:

Դերասանը և ժամանակը: [Սովետահայ դերասանական արվեստի և այն պահանջների մասին, որ մեր ժամանակը ներկայացնում է նրան] //Սովետ. արվեստ.—1961.—№ 9.—էջ 39—45, № 10.—էջ 28—39:

«Երգն ինչպե՞ս կրնգմիշվի...»: [Վ. Սարոյանի «Իմ սիրտը լնոներում է» պիեսի բեմադրությունը Սունդուկյանի անվ. թատրոնում] //Երևան.—1961.—9 մայիսի:

Թարմաշունչ խոսք [Հրանտ Մաթևոսյանի «Ահնիձոր» ակնարկի մասին] //Գրակ. թերթ.—1961.—21 մայիսի: Հեղ-կից՝ Ս. Աղաբաբյան:

Լոնդոնում (Վեստ էնդ և Իստ էնդ) //Սովետ. արվեստ.—1961.—№ 1.—էջ 55—61:

Հրաչյա ներսիսյան //Սովետ. արվեստ.—1961.—№ 1.—էջ 40—43:

Մի պատկերի մասին: [Նկարիչ Հ. Զարգարյանի «Զգտում» կտավի մասին] //Սովետ. Հայաստան.—1961.—10 փետր.:

Ո՞րն է դերասանական հմայրը: (Մի՞ դերակատարման մասին) [Վ. Խաչվանքյանի Բապար «Զարլեյի մորաքույրը» պիեսում] //Սովետ. Հայաստան.—1961.—20 հունիսի:

Սուրեն Քոչարյանը իր արվեստի մասին // Սովետ. Հայաստան.— 1961.— № 8.— էջ 29—30:

Տասնյակ հարցերից երկուսը (եռոսներ սովետահայ թարգմանական գրականության մասին) // Երևան.— 1961.— 17 սեպտ.:

Քենադատության պոեզիան // Սովետ. արվեստ.— 1961.— № 6.— էջ 56—59: Գրախոս. Бояджиев Г. Поэзия театра. Статьи.— М., 1960.— 464 с.

[Գրախոսություն] // Սովետ. գրակ.— 1961.— № 7.— էջ 149—153: Գրախոս. Սարգսյան Խ. Ստեփան Զորյան. Տասական թվականներ.— Եր., 1960.— 327 էջ:

Խմբ. Սովետահայ գրականության պատմություն: Հ. 1—2.— Եր.: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1961—1965.

Հ. 1. 1961.— 799 էջ:

Հ. 2. 1965.— 772 էջ:

«В горах мое сердце». [Пьеса Вильяма Сарояна в театре им. Сундукяна] // Театр.— 1961.— № 11.— С. 118—120.

1962

Կլասիկան և մեր օրերը. Վարդան Աճեմյանի արվեստը.— Եր.: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1962.— 193 էջ:

Կլասիկա և արդիականություն: (Հայ դասական երկերի բեմական մեկնարանության շուրջը) // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՌ ԳԱ.— 1962.— № 1.— էջ 27—41:

Ինչի՞ մասին է խոսքը: [Գրական լեզվում ժողովրդական ոճերի և ինտոնացիայի հաստատման ու հարստացման մասին, ախուճ ունենալով ժողովրդական կենդանի խոսվածքը, նաև բարբառները] // Սովետ գրակ.— 1962.— № 11.— էջ 125—130:

Կոմպոզիցիան Սուրեն Քոչարյանի արվեստում // Տեղեկագիր / ՀՍՍՌ ԳԱ. Հաս. գիտ.— 1962.— № 6.— էջ 55—68:

Մոլախոտերը ինչպես որ կան: (Գ. Տեր-Գրիգորյանի «Մեռնող ֆլուրան» Սունդուկյանի անվան թատրոնում) // Գրակ. թերթ.— 1962.— 14 սեպտ.:

Նոր ժապավեն ու հին ցավեր: [Հայֆիլմի «Փառքի օդակներ» կինոնկարի շուրջը] // Սովետ. արվեստ.— 1962.— № 9.— էջ 26—29:

1963

Բանաստեղծը և ժամանակը (Հովհ. Թումանյանի մասին) // Սովետ. գրակ.—1963.—№ 3.—էջ 103—122:

Գեղջյուկները ծիծաղում են: [Լ. Ճուղուրյանի «Փահանջի բնորոշ-
վյունը դյուղում» պատմվածքի ասմունքը]: Ժողովրդի սիրտը [«Վերք
Հայաստանի» վեպի ասմունքը»] // Քոչարյան Ս. Կենդանի խոսքի ոլորտնե-
րում.—Եր., 1963.—էջ 564—568, 595—600:

Գ. Մահարու արձակի նոր դիրքը // Սովետ. գրակ.—1963.—№ 8.—
էջ 109—115: Գրախոս. Մահարի Գ. Լուսինյան ձայնը.—Եր.: Հայ-
պետհրատ, 1962.—575 էջ:

Գ. Դեմիրճյանի դասերը // Սովետ. Հայաստան.—1963.—15 հունիսի:
Գրախոս. Դեմիրճյան Գ. Երկերի ժողովածու: Լ. 8.—Եր.: Հայպետ-
հրատ, 1963.—632 էջ:

Կորսված մանկություն // Երևան.—1963.—6 հուլիսի: Գրախոս.
Մանուկյան Ա. Մանկություն շունչոգ մարդիկ.—Եր.: Հայպետհրատ, 1963.—
186 էջ:

Վկայ Սայաթ-Նովայի մասին // Երևան.—1963.—11 մայիսի: Գրախոս.
Գարյան Զ. Սայաթ-Նովա. Գիրք 1.—Եր.: Հայպետհրատ, 1960.—507 էջ:
Գիրք 2.—1963.—564 էջ:

Թարգմ. Սուրբ Հաղորդության կառնվր: Աֆրիկական սեր // Մերիմե
Պ. Ընտիր նովելներ.—Եր.: Հայպետհրատ, 1963.—էջ 493—542:

1964

Երկեր և կերպարներ [Հոգվածների ժողովածու].—Եր.: Հայպետհրատ,
1964.—253 էջ:

Բովանդ. Բանաստեղծն իր ժամանակի մեջ: Արդիականք և՛ թեմա է,
և՛ ոճ: Սյուժեն կերպարի զարգացման պատմությունն է: Մահարու գր-
քիչը: Ուղղիչ տունը և նրա բնակիչները: Գրողի ինքնատիպությունը: Զգրք-
ված ալմանդներ: Դերասանը և ժամանակը: Սիրանուշի արվեստի ազդա-
լին հիմքը: «Երգն ինչպե՞ս կընդմիջվի...»: Հրաշյա ներսխայան:

Թումանյան և Շեքսպիր // Սովետ. արվեստ.—1964.—№ 4.—էջ 33—39:

Թումանյանի հայրենասիրական մոտիվները 90-ական թվականներին
// Թումանյան. Ուսումնասիրություններ և հրապարակումներ: Գիրք 1.—
Եր., 1964.—էջ 155—176:

խոսքի ներդաշնակությունը // Ավանգարդ.—1964.—26 նոյեմբ.: Գրա-
խոս. Սահյան 2. Մայրամուտից առաջ.—Եր.: Հայպետհրատ, 1964.—
125 էջ:

Հայկական Շեքսպիրը 1964-ին: [«Ռոմեո և Ջուլիետ» ողբերգու-
թյունը Սոնդուկյանի անվան թատրոնում] // Սովետ. արվեստ.—1964.—
№ 6.—էջ 29—37:

Հայտնում ենք ի գիտություն // Գրակ. թերթ.—1964.—6 մարտի:

Հունական ողբերգություններն ինչպես խաղալ այսօր // Սովետ. ար-
վեստ.—1964.—№ 2.—էջ 56—57:

Մի զարմանալի «Անուշ» [օպերայի համերգային կատարումը Մեծ
դահլիճում] // Գրակ. թերթ.—1964.—3 ապր.:
Շեքսպիրը և հայ մշակույթը // Սովետ. Հայաստան.—1964.—№ 4.—էջ
28—29:

Զպետք է ուշացնել [Հովհ. Թումանյանի երկերի ոտներեն հրատարա-
կությունը] // Սովետ. Հայաստան.—1964.—6 մարտի:

Ուրիշ բան շարտի սպասել [Ստ. Ալաշաշյանի «Սպասում ենք» հոդ-
վածի առթիվ] // Սովետ. գրակ.—1964.—№ 2.—էջ 117—124:

Օրերը և մարդիկ [Է. դե Ֆիլիպույի «Շաբաթ, կիրակի, երկուշաբթի»
պիեսի բեմադրությունը Գ. Սոնդուկյանի անվ. թատրոնում] // Սովետ. Հա-
յաստան.—1964.—9 դեկտ.:

Աշխատություն թատերագրության մասին // Գրակ. թերթ.—1964.—18
սեպտ.: Գրախոս. Հունանյան Ա. Արգի հայ դրաման.—Եր.: Հայ-
պետհրատ, 1964.—201 էջ:

1965

Աշխատելու լավագույն ժամանակը: [Պատասխան ամսագրի հարցա-
թերթիկին՝ սովետահայ գրականության վերջին տասնամյակի բնորոշ գծերի
և գրական նորարարության մասին] // Սովետ. գրակ.—1965.—№ 1.—էջ
106—109:

Գրամատուրգիան հետպատերազմյան տարիներին // Սովետահայ գրակ.
պատմ.: 2. 2.—Եր., 1965.—էջ 544—574:

Համընդհանուր ճանաչում: [Վարդան Աճեմյանի մասին] // Հայրենիքի
ձայն.—1965.—10 հոկտ.:

«Մահերը կանգնած են մահանում...» (Շաբա Տալյանի մահվան առթիվ)
// Հայրենիքի ձայն.—1965.—14 նոյեմբ.:

Հովհաննես Արևիյան: (Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ) // Սովետ. գր-րակ.—1965.—№ 12.—էջ 117—123.

Հրաչյայի Օթլլոն // Գրակ. թերթ.—1965.—3 գեկտ.:

Մեր թատերական գործի և նրա քննադատության մասին // Սովետ. արվեստ.—1965.—№ 5.—էջ 40—49:

Տառնյակ հարցերից մեկը: [Խոսքի և ապրումի փոխհարաբերու-թյան խնդիրը] // Գրակ. թերթ.—1964.—8 հոկտ.:

Մտերիմ խոսք բալլադ բարավաններին // Սովետ. Հայաստան.—1965.—5 ապր.: Գրախոս. Կապուտիկյան Ս. Քարավանները դեռ բալլում են.—նր.: Հայաստան, 1964.—531 էջ:

Ո՞վ է Հովհ. Յումանյանը // Ավանգարդ.—1965.—9 մարտի: Գրա-խոս. Ջրրաչյան էդ. Յումանյանի պոեմները.—նր., 1964.—506 էջ:

Տառնյակ հարցերից մեկը: [Բանավեճ Գուրգեն Մահարու հետ] // Գր-րակ. թերթ.—1965.—8 հոկտ.:

Грачѣя Нерсисян // Театр.—1965.—№ 7.—С. 86—92.

1966

Յումանյանի աշխարհը.—նր.: Հայաստան, 1966.—500 էջ:

Գրողները ոչինչ չեն հնարում... // Գրակ. թերթ.—1966.—9 սեպտ.:

Թատրոնն ու իր ծրագիրը: (Թատերաշրջանի բացման առթիվ) // Սովետ. Հայաստան.—1966.—2 սեպտ.:

Մեր ժվածների օպերան: [Բ. Բրեխտի «Երեք գոռանոց օպերայի» բեմադրությունը նրա ժշտական կոմեդիայի թատրոնում] // Երեկոյան երե-վան.—1966.—1 փետր.:

Խոստովանություն «Ձեհալից հետո»: (Գրախոսություն բանավեճով) // Գրակ. թերթ.—1966.—18 մարտի: Գրախոս. Մարգարյան Մ. Ձեհ-հալից հետո: [Բանաստեղծություններ].—նր.: Հայաստան, 1965.—249 էջ:

Մեծ ճշմարտության դերասանուհին: (Օլգա Գուլազյանի 80-ամյակը) // Սովետ. արվեստ.—1966.—№ 9.—էջ 38—45:

Նկարիչն ու գիրքը // Երեկոյան երեան.—1966.—19 ապր.:

Նորից «Պեկոյի» մասին // Սովետ. Արվեստ.—1966.—№ 10.—էջ 36—40:

Гражданственность спектакля. [Постановка пьесы А. Аракс-мания «Шестьдесят лет и три часа» в театре им. Сундукяна] // Сов. культура.—1966.—30 авг.

«Пэпо» 1966 года // Театр.—1966.—№ 12.—С. 142—144.

Հայ սովետական թատրոնի պատմություն.—Եր.: ՀեՍՀ ԳԱ հրատ., 1967.—633 էջ: [Դերասանական արվեստին վերաբերող 5 ներածական զբլուխները և դերասանների դիմանկարները]. Հովհաննես Արելյան, Հասմիկ Օլգա Գուլազյան: Իսահակ Ալիխանյան: Արմեն Արմենյան.—էջ 85—137: Վահրամ Փափազյան: Արուս Ոսկանյան: Ժամսեն, Ռուզաննա Վարդանյան.—էջ 227—280: Լևոն Զոհրաբյան: Համբարձում Խաչանյան: Յուլիա Ամերիկյան.—էջ 330—335: Հրաչյա Ներսիսյան: Վաղարշ Վաղարշյան: Թադևոս Սարյան: Դավիթ Մալյան.—էջ 416—469: Ավետ Ավետիսյան: Գուրգեն Զանիրեկյան.—էջ 554—611:

Ավդոն և մյուսները [«Հայֆիլմի» արտադրած նոր ժապավենի մասին] // Ավանգարդ.—1967.—21 փետր.:

Դիտեցե՛ք այս ներկայացումը: [Կիրովականի Արելյանի անվան թատրոնի նոր բեմադրությունը] // Կյանք (Կիրովական).—1967.—6 հունիսի: Ի պաշտպանություն հայոց լեզվի // Սովետ. Հայաստան.—1967.—21 փետր.:

Խոր հերկում: [Հրանտ Մաթևոսյանի պատմվածքների մասին] // Ավանգարդ.—1967.—8 ապր.:

Կինոնկարի հաջողությունն ու անհաջողությունը («Եռանկյունի» կինոնկարի մասին) // Գրակ. թերթ.—1967.—14 հուլիսի:

Մի երեկո Կոստան Զարյանի մոտ // Հայրենիքի ձայն.—1967.—19 փետր.:

«Մի կյանքի պատմություն»-ը: [Ստ. Զորյանի վեպը] // Երեկոյան երևան.—1967.—18 հոկտ.:

Խ մ թ. Հայ սովետական թատրոնի պատմություն:—Եր.: ՀեՍՀ ԳԱ հրատ., 1967.—633 էջ: Հեղ-կից. Բայանդուր Ս., Մելիքսեթյան Ս.:

Гурген Габриелян // Актеры советского кино. Вып. 3.—М.: Искусство, 1967.—С. 49—59.

Мгер Мкртчян рассказывает о человеке // Комсомолец.—1967.—26 марта.

Ազգային բնավորության դերասանը [Ավետ Ավետիսյան] // Սովետ. Հայաստան.—1968.—№ 6.—էջ 15—16:

«Անուշի» մեկնարանություն շուրջը // Սովետ. Հայաստան.—1968.—31

դրամ:

Գնանք Արտվան փողոց... // Երևկության երևան.—1968.—10 հոկտ.:

Գերասանական զորեղ խառնվածք: [Գորգեն Ջանիրեկյան] // Սովետ. Հայաստան.—1968.—№ 12.—էջ 11—12:

Հրանտ Մաթևոսյանի արձակը, ինչպես որ լեզ ներկայանում է // Գարուն.—1968.—№ 6.—էջ 45—49:

Պատասխան «Գրական թերթի» հարցաթերթիկին [սովետահայ պոեզիայի շուրջը] // Գրակ. թերթ.—1968.—12 հուլիսի:

Քարավանների դժվարին քայլերը // Գրակ. թերթ.—1968.—2 փետր.: Գրախոս. Մովսես Վ. Հայու բեկորներ.—Եր.: Հայաստան, 1967.—248 էջ:

Թարգմ. Գրիգոր Բոյաջիեր պատմում է թատրոնի մասին: (Հոգվածների ժողովածու).—Եր.: Հայաստանի թատեր. ք-յան հրատ., 1968.—258 էջ:

Веселый вечер в театре Сундукяна. (Постановка пьесы А. Пипаяна «Да, мир перевернулся») // Лит. Армения.—1968.—№ 2.—С. 86—89.

Об армянской режиссуре и режиссерах // Коммунист (Ереван).—1968.—25 июля. Ред. на кн.: Ризаев С. Режиссура в армянском театре.—Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1968.—494 с.

1969

Թումանյան: (Կյանքի և ստեղծագործության ակնարկ ծննդյան 100-ամյակի առթիվ).—Եր.: Հայաստան, 1969.—100 էջ:

Նույնը ռուս. Կումանյան.—Եր.: Այաստան, 1969.—96 с.

Նույնը գերմ. Tumanian.—Er.: Hayastan, 1969.—106 s.

Նույնը ֆրանս. Toumanian.—Er.: Hayastan, 1969.—108 p.

Նույնը անգլ. Toumanian.—Yer.: Hayastan, 1969.—97 p.

Թումանյանի կյանքը: Իր վկայություններով և բանասիրական հավելումներով.—Եր.: Հայաստան, 1969.—92 էջ:

Անցած ճանապարհի գեղեցկությունը: [Ռուբեն Զարյանի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ] // Լրաբեր Հաս. գիտ. [ՀՍՍՀ ԳԱ.—1969.—№ 12.—էջ 102—103:

Բոլոր ժանրերն էլ լավ են... (Գրականության դասագիրքը ներկայացնում է խմբագիրը) // Գրքերի աշխարհ. — 1969. — 31 օգոստոս:

«Եվ եկավ նա, նոր Ռուսաստանը»: (Հովհ. Թումանյանի մասին) // Սովետ. Հայաստան. — 1969. — 24 սեպտ.:

Հովհ. Թումանյան. Քառյակներ / Տեքստը պատրաստեց և վերջարանը (էջ 76—99) գրեց Լ. Հախվերդյանը. — Եր.: Հայաստան, 1969. — 100 էջ:

Թումանյանը հայ արվեստի ոլորտներում: [Մենդյան 100-ամյակի առթիվ] // Լրագրի հաս. գիտ. ՀՍՍՀ ԳԱ. — 1969. — № 9. — էջ 99—100:

Թումանյանի գեղագիտությունը // Սովետ. արվեստ. — 1969. — № 9. — էջ 2—20:

Թումանյանի կյանքը: (Մենդյան 100-ամյակի առթիվ) // Գարուն. — 1969. — № 4. — էջ 50—71:

Թումանյան Ն. Հ. Հուշեր և զրույցներ / Տեքստը պատրաստեց և ծանոթագրեց Լ. Հախվերդյանը: Խմբ. Ա. Ինճիկյան, Լ. Հախվերդյան, էդ. Զրբաշյան. — Եր.: Լույս, 1969. — 333 էջ: Նույնը՝ 2-րդ լրացված, բարեփոխված հրատ., 1987. — 385 էջ:

Հովհաննես Թումանյան: [Մենդյան 100-ամյակի առթիվ] // Սովետ. Հայաստան. — 1969. — № 1. — էջ 6—9:

Մեծ բանաստեղծն ու բաղաբացին: [Հովհ. Թումանյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ] // Բանվոր (Լենինական). — 1969. — 24 սեպտ.:

Երբ գրեի հեղինակն այն մարդն է, որ ամենից լավ գիտե իր գործը // Գրքերի աշխարհ. — 1969. — 31 հուլիսի: Գրախոս. Ստեփանյան Գ. Ուրվագիծ արևմտահայ թատրոնի պատմության: Հ. 2. — Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1969 — 446 էջ:

Խմբ. Ստեփանյան Գ. Ուրվագիծ արևմտահայ թատրոնի պատմության: Հ. 2—3. — Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1969—1975:

Հ. 2. — 1969. — 447 էջ:

Հ. 3. — 1975. — 436 էջ:

Խմբ. Աղաբաբյան Ս. Հայ սովետական գրականություն: Դասագիրք միջ. դպր. 10-րդ դասար. համար. — Եր., 1969. — 249 էջ:

Խմբ. Հովհաննիսյան Հ. Մարտիրոս Մնակյան. — Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1969. — 263 էջ:

Мир Туманяна. Путь поэта. — М.: Сов. писатель, 1969. — 348 с.
Вагарш Вагаршян // Театр. — 1969. — № 7. — С. 80—83.

Гордость армянского народа. [Предисловие] // Туманян Ов.

Лірика. Минск, 1969.—С. 5—10.—На беларус. яз.

Книга об эпосе Туманяна // Коммунист (Ереван).—1969.—17 сент. Рец. на кн.: Джанполадян М. Туманян и народный эпос.—Ер.: Изд-во Ерев. гос. ун-та, 1969.—197 с.—На арм. яз.

[Ованес Туманян. Предисловие к русскому переводу воспоминаний Ав. Исаакяна об Ов. Туманяне] // Новый мир. 1969.—№ 9.—С. 185—192.

Ованес Туманян // Радуга (Киев).—1969.—№ 4.—С. 162—164.

Ов. Туманян. (Предисловие) // Избр. произведения. На англ. яз.—М.: Прогресс, 1969.—181 с.

Ов. Туманян. (Предисловие) // Стихотворения и сказки. На англ. яз.—Нью-Йорк: Изд-во Т и Т, 1969.

Ованес Туманян. О России и русской культуре. Статьи и письма / Предисл. сост. и примеч. Л. Ахвердяна.—Ер.: Айастан, 1969.—128 с.

Ованес Туманян. Избранные произведения в 3-х т. / Сост. Л. О. Ахвердян, Л. М. Мкртчян. Примеч. Л. О. Ахвердяна.—Т. 1—3.—Ер.: Айастан, 1969.

Т. 1.—373 с.

Т. 2.—359 с.

Т. 3*—339 с.

О писателе и его романе. [Послесловие] // Зарян К. Корабль на горе.—М.: Сов. писатель, 1969.—С. 415—422.

Туманян в потоке времени // Вопросы. лит.—1969.—№ 9. С. 144—165.

1970

Ամսթալի «Հարգանք» ու «պատիվ» // Երեկոյան երեսն.—1970.—12 մարտի:

Խոսե՞նք բոտ էութեան: Խնդրե՛մ: [Բանավեճ «Մենք ենք, մեր սարերը» կինոնկարի շուրջը] // Սովետ. արվեստ.—1970.—№ 7.—Էջ 31—34:

«Հանրապետության նախագահը» (Ստանդուկյանի անվան թատրոնի նոր բեմադրությունը) // Սովետ. Հայաստան.—1979.—19 օգոստ.

Մեր թատրոնի հոգերից: (1. Խաղացանկը և թատրոնի հնարավորությունները: 2. Ճաշակ և հասկացողություն) // Սովետ. Հայաստան.—1970.—19, 20 հունիսի:

«Անկապ օրագրի» ներքին կապակցությունը Գարուն.—1970.—№ 5.— էջ 63—65, 90—91: Գրախոս. Մովսիս Վ. Անկապ օրագիր.—[Երևան-դեմ], 1968.—248 էջ:

Армянский советский театр // Советская Армения за 50 лет.— Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1970.—С. 217—228.

1971

Ինչպես կարգալ գիրքը: (Երիտասարդության գեղագիտական դաս-տիարակության հարցեր) // Կուլտ.—լուս. աշխատանք.—1971.—№ 5.—էջ 20—27, № 6.—էջ 23—28:

«Խաղողի այգին» ներկայացման լույսն ու ստվերը // Գրակ. թերթ.—1971.—26 նոյեմբ.:

Հայ դրամատիկական գրականությունն այսօր: [Հայաստանի գրողների 6-րդ համագումարում կարդացած զեկուցումից] // Սովետ. Հայաստան.—1971.—2 հունիսի Գրակ. թերթ.—11 հունիսի:

Армянская драматургия сегодня. (Из содоклада на VI съезде советских писателей Армении) // Коммунист (Ереван).—1971.—2 июня.

Логика истории. (Спектакль театра имени Сундукяна). // Лит. газета.—1971.—3 февр.

[Об актерском искусстве] // Театр.—1971.—№ 6.—С. 64—65.

1972

Ինչպես դիտել ներկայացումը.—Եր.: Հայաստան, 1972.—30 էջ:
Սունդուկյանի անվ. թատրոնը (50-ամյակի առթիվ).—Եր.: Հայաս-տան, 1972.—29 էջ:

Ակամա առարկություն: [Բանավեճ թատերական հարցերի շուրջը] // Գրակ. թերթ.—1972.—29 սեպտ.:

Թումանյանը ձևի բովանդակելիության մասին // Թումանյան 100. հորեկյանական տարեգրություն.—Եր., 1972.—էջ 372—378:

Ինչու՞ չի լինում: (Քննադատները քննադատության մասին) // Սովետ. գրակ.—1972.—№ 1.—էջ 92—98:

Վառսակա՞ծ տարիներ: [Գրականագետ Սուրեն Աղաբաբյանի ծննդյան 50-ամյակի առթիվ] // Կայծ (Կիրովական).—1972.—25 հունվ.:

Տարակուսանքներ և առաջարկներ (օտարազգի հատուկ անունների
առանգարժեքի շուրջը՝ մտքերի փոխանակության կարգով) //Գրակ.
թիւթ.—1972.—22 սեպտ.:

Խ մ բ. Թումանյան-100. Հոբելյանական տարեգրութիւն [պատրաս-
տեցին Ա. Վ. Խաչիկյանը և Լ. Հ. Հախվերդյանը.—Եր. Հայաստան, 1972.—
634 էջ.

Страничка о своей работе // Вопр. лит.—1972.—№ 7.—С. 90.

Театр имени Сундукян.—Ер.: Айастан, 1972.—27 с.

Le théâtre Soundoukian.—Er.: Hayastan, 1972.—29 p.

1973

Արտիստ Խաչիկյանի հիսուն տարեկան է //Սովետ. արվեստ.—
1973.—№ 4.—էջ 58—59:

Գրողն ու իր հերոսը, կամ՝ ու՞մ է պետք թո՛ հերոսի խելքն ու շը-
նորհրդը [Բանավեճ Վահագն Գրիգորյանի «Կարմիր ձյունը» և «Թագավո-
րի փոքր որդին» վիպակների շուրջը] //Գրակ. թիւթ.—1973.—26 հունվ.:

Գուրգեն Մահարին ժամանակի քննութիւն առաջ [Գրողի ծննդւան
70-ամյակի առթիւ] //Սովետ. Հայաստան.—1973.—2 օգոստ.:

Դյուրին ծիծաղի դժվար արվեստը [Բիւրոյի «Վահրամ Փափազյան»
թատերախմբի հյուրախաղը] //Գարուն.—1973.—№ 3.—էջ 79:

«Երկրորդ կյանք»։ Դն. Զարյանի վերջին վեպը] //Սովետ. Հայաս-
տան.—1973.—21 օգոստ.:

Իսկապես, որ՞ուն հավատալ... (Ակամա պատասխան մի ուսուցիչի)
[Պաղտատար աղբար կերպարի մեկնութիւն շուրջը] //Սովետ. արվեստ.—
1973.—№ 11.—էջ 55—58:

Հայ գերատանական արվեստը դարասկզբին [Լրարեր հաս. գիտ. 12002
ԳԱ.—1973.—№ 5.—էջ 15—30:

Հայ գերատանական արվեստի ավանդները և Սունդուկյանի անվան
թատրոնը //Սովետ. արվեստ.—1973.—№ 2.—էջ 12—21:

«Պոետները կանչում են ու անց կենում...» (Հովհ. Թումանյանի մահ-
վան 50-ամյակի առթիւ) //Սովետ. Հայաստան.—1973.—23 մարտի:

Թաֆայել Իսրայելյան։ (Արվեստագետի հիշատակին) //Սովետ. ար-
վեստ.—1973.—№ 10.—էջ 62—63:

Ստեֆան Յիվալը և իր «Մարդկութիւն աստեղային ժամերը» //Սովետ.
գրակ.—1973.—№ 8.—էջ 94—96:

Գրականագետի խոսքը // Երեկոյան Երևան.—1973.—13 օգոստ.: Գրատ.
խոս. Թամարզյան Հր. Գրական ուղիներում.—Եր., 1962.—313 էջ:
Թարգմ. Քամակեոն: Կատակ: Չաշանակը // Ձեխով Ա. Հետիւր պատ-
մըվածքներ.—Եր.: Հայաստան, 1973.—էջ 36—39, 117—121, 146—149:

1974

Իսահակյանի կյանքն ու գործը: Իր վկայություններով և բանասի-
րական հավելումներով.—Եր.: Հայաստան, 1974.—219 էջ:

Ինչ ասել է արտիստական կյանք: (Սուրեն Քաշարյանի ծննդյան 70-
ամյակը) // Գրակ. թերթ.—1974.—20 դեկտ.:

Ինչպես դիտել ներկայացումը: (Ներտասարգովյան զեղադիտական
դաստիարակության հարցեր) // Կուլտ.—լուս. աշխատանք.—1974.—№ 5.—
էջ 9—14, № 6.—էջ 5—10, № 7.—էջ 13—17:

Խոսք արիստանքի ու երախտիքի: [Թատերագետ Գրիգոր Բոյաջինի
մահվան առթիվ] // Սովետ. արվեստ.—1974.—№ 7.—էջ 36—37:

Կատակերգական արվեստի վարպետը: (Գուրգեն Գարրիկյանի ծննդ-
յան 70-ամյակի առթիվ) // Սովետ. արվեստ.—1974.—№ 2.—էջ 44—49:

Պետք չի այդքան ապացուցել և, վերջապես, ի՞նչ ևս ապացուցում:
Երկու կարծիք [Լ. Հախվերդյանի և Ֆ. Մելոյանի] Հրանտ Մաթևոսյանի
«Սկիզբը» պատմվածքի մասին] // Գրակ. թերթ.—1974.—7 նոյեմբ.:

Վեց հատորից առաջինի առիթով: [Ավ. Իսահակյանի երկերի ժողո-
վածուի մասին] // Սովետ. Հայաստան.—1974.—28 մայիս:

Տարիների հեռվից: (Սարիթ Թիզակի 50 տարին լրանալու առթիվ)
// Սովետ. արվեստ.—1974.—№ 5.—էջ 50—51:

Քննադատական խոսք մեր բեմական արվեստի մասին: (Հայկական
թատերական ընկերության համագումարի նախօրյակին) // Գրակ. թերթ.—
1974.—13 դեկտ.:

Թարգմ. Յվայգ Սո. Մարդկության աստեղային ժամերը /վերջա-
րանը Լ. Հախվերդյանի.—Եր.: Հայաստան, 1974.—182 էջ: Նույնը՝ 2-րդ
հրատ.—Եր.: Լույս, 1986.—205 էջ:

Туманян—100. Юбилейная летопись /Сост. А. Хачкян, Л. Ах-
вердян.—Ер.: Айастан, 1974.—384 с.

Туманян о содержательности формы // Туманян—100. Юбилей-
ная летопись.—Ер.: Айастан, 1974.—С. 221—226.

Անհամայնի դործը // Սոփեստ. արվեստ.—1975.—№ 12, էջ 24—32:

Ավետիս Իսահակյանի մաս: [Հուշեր] // Սոփեստ. արվեստ.—1975.—
№ 10.—էջ 36—39:

Գրականության մշակույթ: [Արամ Ինճիրկյան] // Գրակ. թերթ.—1975.—
28 մարտի:

Եվրոպիկոսը Սունդուկյանի թատրոնում // Սոփեստ. Հայաստան.—1975.—
15 փետր.:

Իսահակյանի կյանքն ու դործը // Նաիրի. շաբաթաթերթ (Բեյրութ).—
1975.—9, 16, 30 մարտի, 6, 13, 20 ապր., 27 հուլիսի, 3, 20 օգոստ.:
Ի սեր մանուկների: [Մանկաստանական գրականության մասին]
// Գարուն.—1975.—№ 8.—էջ 67—71:

Իսահակյանի սիրային բնարը: (Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ) // Սո-
փեստ. գրակ.—1975.—№ 10.—էջ 103—109:

Խոսքի երաժշտականը: [Հովհաննես Զեքիջյանի արվեստի մասին]
// Գրակ. թերթ.—1975.—12 դեկտ.:

Չափազանցման շափր և թատրոնի ուղին: (Գ. Տեր-Գրիգորյանի «Ե-
կեր անկեղծ խոսենք» ցավերգությունը երեանի գրամատիկական թատրո-
նում) // Գրակ. թերթ.—1975.—31 մարտի:

Խ մ բ. Չարյան Թ. Հուշագատում: Գիրք 1—3.—Եր.: Հայաստան,
1975—1981.

Գիրք 1. 1975.—535 էջ:

Գիրք 2. 1977.—546 էջ:

Գիրք 3. 1981.—382 էջ:

Թ ա ր գ մ. Յուզովսկի Յու. Դարն ու կերպարը.—Եր.: Հայաստան,
1975.—204 էջ:

Խ մ բ. Ստեփանյան Գ. Խ. Ուրվագիծ արևմտահայ թատրոնի պատ-
մության 2, 3.—ՏԽՄ 1969 թ.:

Жизнь и дело Аветика Исаакяна. Штрихи к портрету.—М.:
Сов. писатель, 1975.—184 с.

Արտիստ. (Կ 80-լетию со дня рождения Р. Нерсисяна) // Ком-
мунист (Ереван).—1975.—10 дек.

Ժամանակի հետ: (Հոգվածների ժողովածու):—Եր.: Հայաստան, 1976.—

355 էջ:

Բովանդ. Հրանտ Մաթևոսյանի արձակը, ինչպես որ մեզ ներկայանում է: Խոր հերկում: Հերքում, որ կարոտ է հերքման: Խոսենք ըստ էության, խնդրեմ: Պետք չէ այդքան ապացուցել և, վերջապես, ի՞նչ ևս ապացուցում: Ինչի մասին է խոսքը: Տասնյակ հարցերից մեկը: Խոսքի ներդաշնակությունը: Խոստովանություն մեհալից հետո: Ինչու՞ չի լինում: Հրնարովի երկրներում: Գրողն ու իր հերոսը, կամ ու՞մ է պետք բո հերոսի խելքն ու շնորհը: Անցած ճանապարհի դասերը: Հայ դրամատիկական գրականությունն այսօր: Մտերիմ խոսք քայլող քարավաններին: Քարավանների գծվարին քայլերը: «Անկապ օրագրի» ներքին կապակցությունը: Մի երեկո Կոստան Զարյանի մոտ: Գրողի և իր վկայի մասին: Ավետիք Իսահակյանի մոտ: Վերջին ներշնչանքը: «Անուշի» մեկնարանության շուրջը: Նորից «Պեպոյի» մասին: Մեր թատերական գործի և նրա քննադատության մասին: Մեր թատրոնի հոգսերից: Ակամա առարկություն: Ակամա պատասխան Պաղտատար աղբոր դատի լավիվ: Հայ դերասանական արվեստի ավանդները և Սունդուկյանի անվան թատրոնը: Քննադատական խոսք մեր բեմական արվեստի մասին: Ինչ ասել է արտիստական կյանք: Վարդան Աճեմյանի գործը: Տպավորություններ Ստրատֆորդի Շեքսպիրյան թատրոնից: Հունական ողբերգություններն ինչպես խաղալ այսօր: Մարտի Մարտի ողբերգական ժպիտը:

Գարրիել Սունդուկյանը և իր «Պեպոն» // Գրակ. թերթ.—1976.—9 ապր.: Ճիշտը քննադատական վերաբերմունքն է: [Գրողի և ընթերցողի հարաբերության մասին] // Գրքերի աշխարհ.—1976.—15 օգոստ.:

Габриэл Сундукян и его «Пэпо». [Послесловие] // Сундукян Г. Пэпо.—Ер.: Айастан, 1976.—С. 97—111.

Найти свою тему. [Об артисте Армене Джигарханяне] // Коммунист (Ереван).—1976.—11 янв.

Դերեր և դերասաններ: [Հոգվածների ժողովածու]:—Եր.: Հայկ. թատեր. ը-թյուն.—1977.—272 էջ:

Բովանդ. Արտիստը (Վահրամ Փափազյան): Տարերք և տաղանդ (Հրաշյա ներսիսյան): Արտիստայինը և հերոսականը (Վաղարշ Վաղարշյան): Իրապատում՝ խաղի դերասանուհին (Օլգա Դուլազյան): «Զրշմարիտ կոմիդմը պարզամտություն և բարություն մեշ է» (Թադևոս Սարյան): Մեր ժամանակի (1955-1975) հայ դերասանական արվեստը (Բրնորոշումներ և խոհեր):

Գրողը և արտիստը: (Միքայել Մանվելյանի ծննդյան 100-ամյակը) //Գրակ. թերթ.—1977.—4 մարտի:

Բե Դեմիրճյանն ինչպես էր ըմբռնում դերասանի արվեստը //Սովետ. արվեստ.—1977.—№ 5.—էջ 25—29:

Ինչ առաջին Տաղանկայի թատրոնի դերասանները երևանցիներին //Սովետ.—արվեստ.—1977.—№ 10.—էջ 62—63:

Խոսք Թրիլիսիի մասին [կարդացված Գ. Դեմիրճյանի ծննդյան 100-ամյակի հանդեսին Թրիլիսիի օպերայի և բալետի թատրոնում] //Կոմունիստ.—1977.—22 մայիսի.—Վրացերեն:

Հիմա ամենից շատ զգացվում է մտավորական դերասանի կարիքը [Արման Կոթիկյան] //Սովետ. արվեստ.—1977.—№ 6.—էջ 52—54:

Հիսնամյա ուժիստրն ու իր պատանեկան ներկայացումը: [Բեմադրիչ Ջավեն Տատինցյանի մասին] //Սովետ. արվեստ.—1977.—№ 7.—էջ 39—41:

Ո՞վ է Քաշ Նազարը //Սովետ. արվեստ.—1977.—№ 8.—էջ 34—39:
Ռեպլիկ մի քննարկման առիթով: [Բանավեճ «Մոռանալ Հերոստրատին» ներկայացման շուրջը] //Սովետ. արվեստ.—1977.—№ 5.—էջ 58:

Գուրգեն Զանիրեկյանի հուշերի գիրքը //Սովետ. արվեստ.—1977.—№ 9.—էջ 59—61: Գրախոս. Զանիրեկյան Գ. Իմ աշխարհից: Գիրք 1. Ժանապարհ դեպի թատրոն.—Եր.: Սովետ. գրող, 1977.—306 էջ:

Երեք դիմանկար: [Մուրադ Կոստանյանին, Ժան Էլոյանին, Պերճ Գեվորգյանին նվիրված մենագրությունների մասին] //Սովետ. արվեստ.—1977.—№ 12.—էջ 49—52:

Խմբ. Զարյան Ռ. Հուշապատում: Գիրք 2.—Տե՛ս 1975 թ.:

Слово о Михаиле Ульянове //Коммунист (Ереван).—1977 — 5 февр.

Դերասան, որ ունեցել է իր և՛ ժամանակը, և՛ ոճը // Իսահակ Ալի-խանյան.— Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1978.— էջ 9—21:

Ընդգեմ անտարբերություն: // Սովետ. Հայաստան.— 1978.— 18 մարտի: Գրախոս. Բալայան Զ. Խիղճ.— Եր.: Հայաստան, 1978.— 317 էջ:

Թերեյանի բարոյականը: [Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ] // Գրակ. թերթ.— 1978.— 20 սեպտ.:

Իսահակյանի սիրային ընտրը // Իսահակյան-100.— Եր., 1978.— էջ 315—328:

Հովհ. Թումանյան. Ընտիր երկեր Կազմեց և առաջարանը գրեց Լ. Հախվերդյանը.— Եր.: Սովետ. գրող, 1978.— 503 էջ:

Չարենցի «Երկիր նաիրին» բեմական մեկնությամբ: (Երևանի զրամատիկական թատրոնի նոր բեմադրությունը) // Սովետ. Հայաստան.— 1978.— 19 հունվ.:

Սերգեյ Օրբադջոյի ուրախ դասերը // Սովետ. արվեստ.— 1978.— № 10.— էջ 61—63:

Վահրամ Մավյանի նոր գիրքը // Գրակ. թերթ.— 1978.— 17 փետր.: Գրախոս. Մավյան Վ. Ամեն տեղ հայ կա.— Երուսաղեմ: 1977.— 539 էջ:

18 օր կանադահայության հետ // Հայրենիքի ձայն.— 1978.— 13 դեկտ.: «Խաչմերուկը» Ստեղծականի թատրոնի ճանապարհին // Սովետ. արվեստ.— 1978.— № 2:

Քարգմ. Կոկլեն-ավագ. Դերասանի արվեստը Առաջարանը Լ. Հախվերդյանի.— Եր.: Լույս, 1978.— 66 էջ:

1979

Անհատապաշտության խորտակումը [Շեքսպիրի «Կորիդյան» ողբերգությունը Ստեղծականի անվան թատրոնում] // Սովետ. արվեստ.— 1979.— № 3.— էջ 25—31:

Արտիստական մեծ կյանք: (Սուրեն Քոչարյանի ծննդյան 75-ամյակը) // Սովետ. Հայաստան.— 1979.— 9 սեպտ.:

Ջարիֆյան և Սեումյան: [Ծննդյան 100-րդ տարելիցների առթիվ] // Սովետ. արվեստ.— 1979.— № 10.— էջ 50—63:

Հայրենի դրականության ժողովրդականացնողը: [Սուրեն Քոչարյան] // Գրակ. թերթ.—1979.—7 սեպտ.:

Մահարու վերջինն ու անավարտը Գրակ. թերթ.—1979.—12 հունվ.:

Մեր թատերական գործերի մասին: (Քննադատի խոհեր) // Սովետ. Հայաստան.—1979.—6 հուլիսի:

Վերջարանի փոխարեն // Հարությունյան Գ. Խաչմերուկ.—Եր.: Սովետ. դրոգ. 1979.—էջ 472—477:

Ուրիշների մեջ: [Թ. Զարյանի դերը կրտսեր արվեստագետների կյանքում] // Սովետ. արվեստ.—1979.—№ 12.—էջ 23—25:

Թարգմ. Կոմ Ն. Ա. Հին Հունաստանի լեզնեղներն ու առասպելները.—տե՛ս 1955 թ.:

Отречение от новых богов во имя старых. [Послесловие] // Шант Л. Старые боги.—Ер.: Совет грох, 1979.—С. 123—127.

1980

Հայ թատրոնի պատմություն (1901—1920).—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1980.—378 էջ:

Առաջին հաջողությունը հայրենի բեմում: [Լիրանանահայ բեմադրիչ վարուժան Խորջյանի մասին] // Հայրենիքի ձայն.—1980.—13 փետր.:

Դեմիբրեյանը դերասանի արվեստի մասին // Դերենիկ Դեմիբրեյանի ըստեղծագործությունը: Հոգվածներ և հետազոտ.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1980.—էջ 217—288:

Երկրորդ հանդիպումը բեմադրիչի և առաջինը՝ դերասանի հետ: [Զ. Պարոնյանի «Ալաֆրանկան» և Նինաականի թատրոնում Վ. Խորջյանի բեմադրությունը և զլխավոր դերակատարությունը] // Գրակ. թերթ.—1980.—8 օգոստ.:

Թատերաշրջանի դասերը: (Մտորումներ) // Գրակ. թերթ.—1980.—10 հոկտ.:

Լուսանկարիչը և թատերական լուսանկարիչը [Թաֆայել Համբարձումյան] // Սովետ. արվեստ.—1980.—№ 2.—էջ 59—51:

«Հին ասովածները» ռադիոթատերական մեկնությունը // Գրակ. թերթ.—1980.—25 հուլիսի:

«Վարդան Աճեմյան» ակրոմի հրատարակության առիթով // Սովետ. արվեստ.—1980.—№ 1.—էջ 36—37:

Ուշացած թատերախոսություն, որ պետք էր գրել: (Ա. Օստրովսկու «Կատաղի փողեր» կատակերգությունը Սունդուկյանի անվան թատրոնում) // Սովետ. արվեստ.—1980.—№ 3.—էջ 45—52:

Օսկար Ուայլդ: (Վերջաբանի փոխարեն) // 0. Ուայլդ. երկեր (Թարգմ. Գագիկ Հախվերդյան).—Եր.: Սովետ. գրող, 1980.—էջ 433—438:

«Արան ասի սուր, Աննան ուտի մասուր» // Գրակ. թերթ.—1980.—12 սեպտ.: Գրախոս. Այբբենարան.—10-րդ հրատ.—Եր., 1980:

Մեղվաշան աշխատանքի արդյունքը // Գրքերի աշխարհ.—1980, հունիս: Գրախոս. Հարությունյան Բ. 19—20-րդ դարերի հայ թատրոնի տարեգրություն: Հ. 1.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1980.—1981:

Խմբ. Հարությունյան Բ. 19—20-րդ դարերի հայ թատրոնի տարեգրություն: Հ. 2—3.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.—1980—1981:

Հ. 2. 1980.—602 էջ:

Հ. 3. 1981.—594 էջ:

Театр // Искусство Советской Армении за 60 лет.—Ер.: Изд-во АН АрмССР. 1980.—С. 7—40.

1981

Պարույր Իմ յուշերում, իր նամակներում ու գործերում.—Պեյրուսի Ալթափրես, 1981.—141 էջ:

Պարույր Իմ հուշերում, իր նամակներում ու գործերում // Սովետ. գրակ.—1981.—№ 3.—էջ 39—85, № 4.—էջ 9—41:

«Առակդ զի՞նչ ցուցանե» կամ՝ վերլուծման, մեկնության ու եզրահանգման մասին: [Վանո Սիրադեղյանի գրվածքները] // Գարուն.—1981.—№ 4.—էջ 19—21:

Երբ թատրոնը գտնում է իր հերոսին: [Մ. Մարինոսյանի «Սկիզբը» պիեսը Պատանի հանդիսատեսի թատրոնում] // Սովետ. Հայաստան.—1981.—21 ապր.:

Երկնքի ու երկրի միջև: [Հ. Մալյանի «Կտոր մը երկինք» կինոնկարի մասին] // Ազգակ (Բելյուս).—1981.—26 հոկտ.:

Կյանքի մարդը և արվեստի մարդը // Թաֆայել Իսրայելյանը ժամանակակիցների հուշերում.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ, 1981.—էջ 248—257:

Մեր տեսակցությունները դոկտ. Լևոն Հախվերդյանի հետ հայ մշակույթի այսօրվան և վաղվան հարցերում մասին: [Հարցազրույց] // Ազգակ (Բելյուս).—1981.—29, 30, 31 դեկտ.:

«Որակներ», թե «Հատկանիշներ» // Գրքերի աշխարհ.—1981.—15 մարտի:

Ի ա ղ մ. Կ. Ս. Ստանիսլավսկի. Դերասանի և ռեժիսորի արվեստը Կազմեց, թարգմ. և առաջարանը (էջ 3—14) գրեց Լ. Հախվերդյանը.— Եր.: Լույս, 1981.—171 էջ:

Խ մ ր. Զարյան Ռ. Հուշապատում: Գիրք 3:—Տե՛ս 1975 թ.:

Խ մ ր. Հարությունյան Բ. 19—20-րդ դարերի հայ թատրոնի տարե-դրություն: Հ. 3.—Տե՛ս 1980 թ.:

Կ ա ղ մ. և Խ մ ր. Ռաֆայել Իսրայելյանը ժամանակակիցների հուշերում.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1981.—259 էջ:—Հեղ-կից Լ. Բաբայան, Լ. Զորյան:

1982

Զրույցներ լեզվի մասին: (Դպր. միջին և բարձր տարիքի համար).— Եր.: Սովետ. գրող, 1982.—189 էջ:

Նույնը 2-րդ հրատ.—1986.—261 էջ:

Նույնը 3-րդ հրատ.—Լույս.—1993.—296 էջ:

Ձողչենկոն հայերեն // Գրակ. թերթ.—1982.—19 նոյեմբ.:

Թե ինչու ճշմարտությունը պիտի սիրել ավելի, քան նույնիսկ Պլատո-նին // Սովետ. արվեստ.—1982.—№ 10.—էջ 71—40:

Թումանյանի «անծանոթ» հեքիաթները: [Հ. Մալյանի բեմադրության մասին] // Գրակ. թերթ.—1982.—7 մայիսի:

Մարգր և իր գործը: (Ս. Աղաբաբյանի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ) // Հայրենիքի ձայն.—1982.—27 հունվ.:

Կ ա ղ մ. և Խ մ ր. Ռաֆայել Իսրայելյան: Հոգվածներ, ուսումնասի-րություններ, ակնարկներ.—Եր.: Սովետ. գրող, 1982.—295 էջ.—Հեղ-կից Լ. Բաբայան, Լ. Զորյան:

Խ մ ր. Ստեփանյան Գ. Ակնարկներ սփյուռքահայ թատրոնի պատմու-թյան: Գիրք 1. Ֆրանսահայ թատրոն.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1982.—323 էջ:

Армянский театр // Сов актерское искусство: 50—70-е годы.— М.—1982.—С. 264—279.

1983

Բեմադրիչներ և բեմադրություններ: (Հոգվածների ժողովածու).— Եր.—1983.—255 էջ.—(Հայկ. թատեր. Ը-թյուն):

Բովանդ. «Արա Գեղեցիկը» էնինականի թատրոնում: «Շոգոբորթը», «Եվայլն կամ նոր Դիոգինես»: «Կենդանի դիակ» դրաման Սունդուկյանի անվան թատրոնում: «Պաղտասար աղբար»: Նամուս և սիր: «Երգն ինչպե՞ս կընդմիջվի...»: Հայկական Շեքսպիրը 1964-ին: Օրերը և մարդիկ: «Պեպոն» նորակառույց թատրոնում: Ուրախ երեկո Սունդուկյանի թատրոնում: Ինքնահաստատման ճանապարհին: «Հանրապետության նախագահը»: «Խաղողի այգու» լույսն ու ստվերը: Սեփական խառնվածքին հավատարիմ: Զափազանցման շափը և թատրոնի ուղին: Երկար սպասված ներկայացում: Զարենցի «Երկիր Նաիրին» բեմական մեկնարանությամբ: Ո՞վ է Քաջ Նազարը: Հիսնամյա բեմագրիչը և իր պատանեկան ներկայացումը: «Խաչմերուկը» Սունդուկյանի թատրոնի ճանապարհին: Անհատապաշտության խորտակումը: Առաջին հաջողությունը հայրենի բեմում: Երկրորդ հանդիպումը բեմագրողի հետ և առաջինը՝ դերասանի: Ուշացած թատերախոսություն, որ հարկավոր էր գրել: «Հին աստվածները» ռադիոթատերական մեկնությամբ: Երբ թատրոնը գտնում է իր հերոսին: Թումանյանի «անծանոթ» հեքիաթները:

Գրողի մասին, որ նման է իր գրվածքներին: [Անդրանիկ Մառուկյանի մասին] //Հայրենիքի ձայն.—1983.—11 մայիսի:

«...Եթե ողջ մնանք»: [Սփյուռքահայ գրող, հասարակական գործիչ Վահրամ Մավյանի մահվան առթիվ] //Գրակ. թերթ.—1983.—21 հունվ.: Քասունի Ժ. Բեյրութի երեխաները //Արևելահայերենի վերածննդ և առաջարանը գրեց Լ. Հախվերդյանը.—Եր.: Սովետ. գրող, 1983.—26 էջ:

1984

Մտորումներ: (Հոգվածների ժողովածու)—Եր.: Սովետ. գրող, 1984.—305 էջ:

Բովանդ. Առաջին բաժին. Դասականների հետ. «Պոետները կանչում են ու անց կենում»: Թումանյանը ձեռի և բովանդակության մասին: Ինչպես ենք վարվում Հովհաննես Թումանյանի հետ: Թումանյան՝ հատկապես զրպրոցականների համար: Թումանյանի ստեղծագործության ուսուցման փորձը: Իսահակյանի սիրային քնարը: Վահան Թեքեյանի բարոյականը: Հայ թատերագրության դասական արժեքները: Գարրիել Սունդուկյանը և իր «Պեպոն»: Հրաժարումն նոր աստվածներից հանուն հների: Բն Դեմիրճյանն ինչպես էր ըմբռնում դերասանական արվեստը: Երկրորդ բաժին. Ժամանակակից գրականության ոլորտներում. Կորսված մանկություն: Գրողի 68

մասին, որ նման է իր գրվածքներին: Գուրգեն Մահարին ժամանակի քննությունն առաջ: Մահարու վերջինն ու անավարտը: Ինչ ասել է «երկրորդ կյանք»: Վահրամ Մավյանի նոր գիրքը: «Արան ասի սուր, Աննան ուտի մասուր»: Լեզվի նախադասի՝ ժողովրդի նախադասի: «Առակդ գի՞նչ ցուցանե՞ս» կամ՝ վերլուծման, մեկնության ու եզրահանգման մասին: Ինչ-ն ու ինչպես-ը (Հրանտ Մաթևոսյանի արձակի մասին): Երբեք բաժին. Թատրոնը և մեր ժամանակը. Թատերաշրջանի դասերը: Ինչ կնք ուզում դերասանից: Խոսք մանկապատանեկան հանդիսանքների մասին: Բն ինչու ճշմարտությունը պիտի սիրել ավելի, քան նույնիսկ Պլատոնին: Խոսքի երաժրտականը:

Ամենայնով նվերը: [«Մանկագիտարանի» առաջին հատորի մասին] //Սովետ. Հայաստան.—1984.—18 հոկտ.:

Խոհեր խոհերի մասին //Գարուն.—1984.—№ 4.—էջ 88—89: Գրախոս. Ավագյան Մ. Խոհեր մայրենի լեզվի մասին.—Եր.: Լույս, 1982.—148 էջ:

Հիրավի՛, մի դերասանի թատրոն //Գրակ. թերթ.—1984.—21 սեպտ. Գրախոս. Ալյանսկի Յու. Լ. Սուրեն Քոչարյան. Մ.: Իսկուստվո, 1983.—177 էջ.—ռուս. լեզվ.:

Մի մեծ գրույց մեծերի համար հատկապես [լեզվի մասին] //Սովետ. դպրոց.—1984.—13 դեկտ.:

Ո՞րն է քո հանգրվանը (Ժորա Հարությունյանի «Քո վերջին հանգրվանը» պիեսի բեմադրությունը Երևանի Դրամատիկական թատրոնում) //Գրակ. թերթ.—1984.—23 մարտի:

1985

Անցած ճամփան՝ ետ նայելիս //Սովետ. արվեստ.—1985.—№ 3.—էջ 46—52:

Գաղափարը և իր թատերային մարմնացումը: [Հայրենական պատերազմին նվիրված ներկայացումների մասին] //Սովետ. արվեստ.—1985.—№ 6.— էջ 1—10:

Գրական համերգ Կոկոնյան սրահում: [Հակոբ Գույումջյանի ասմունքի մասին] //Արև (Կահիրե).—1984.—24 դեկտ.:

Գրողի մասին, որ նման է իր գրվածքներին: (Առաջարկ) //Մառտիկյան Ա. Մանկություն շունեցող մարդիկ: Երազային Հալեպը.—Եր., 1985.—էջ 3—6:

Դերասանական բախտավոր ճակատագիր: [Սոս Սարգսյանի մասին]
// Սովետ. Հայաստան.—1985.—14 օգոստոս:
Եգիպտահայ գաղութն ինչպես տեսա // Հայրենիքի ձայն.—1985.—17
հուլիսի:

Զրույցներ լեզվի մասին // Գարուն.—1985.—№ 7.—էջ 83—91:

Թումանյան Հովհ. Ընտիր երկեր (2 հատորով) կազմեց և առաջարանք
գրեց Լ. Հախվերդյանը.—Եր. 1985.—Հ. 1.—463 էջ, Հ. 2.—543 էջ:

Խոսք մեծ ռեժիսորի մասին: (Վարդան Աճեմյան-80) // Սովետ. ար-
վեստ.—1985.— № 12.—էջ 35—40:

Ճանապարհ դեպի «Թումանյանագիտական հանրագիտարանը» // Գրեկ-
րի աշխարհ.—1985.—16 հունիսի:

Վերնատունը, ինչպես եղել է: [Խոսք Թումանյանի տուն-թանգարա-
նում Վերնատան սենյակի բացման առիթով] // Գրակ. թերթ.—1985.—1
նոյեմբր:

Խմբ. Հարույթյունյան Բ. Արմեն Գուլակյան: Կյանքի և ստեղծագոր-
ծության տարեգրությունը. 1899—1960.—Եր.: Հայկ. թատեր. ր.-թյուն,
1985.—196 էջ:

Уроки Вардана Аджемяна. (К 80-летию со дня рождения)
// Коммунист (Ереван).—1985.—27 окт.

1986

Զրույցներ լեզվի մասին: 2-րդ տպագր.—Տե՛ս 1982 թ.:

Թատերագիտական բառարան.—Եր.: Հայաստան, 1986.—208 էջ:

Ակամա առարկություն: [«Սպասել» բառի իմաստը Թումանյանի բա-
ռարանում] // Գրակ. թերթ.—1986.—11 ապր.:

Թատրոնն ու իր ճանապարհը: [Հ. Մալյանի կինոդերասանի թատրոն-
ստուդիայի մասին] // Սովետ. Հայաստան.—1986.—5 հունիսի:

Խեղճ Համլետ կամ՝ թե ինչպես կարելի է Շեքսպիրին դարձնել ա-
պաշնորհ թատերագիր: [«Համլետի» բեմադրությունը Երևանի կամերա-
յին թատրոնում] // Սովետ. Հայաստան.—1986.—22 մարտի:

Հրաժեշտի խոսք: [Գառնիկ Աղդարյանի մահվան առթիվ] // Գրակ.
թերթ.—1986.—5 դեկտ.:

Մարդ՝ Զարգանդ անունով [Զ. Դարյանի մահվան առթիվ] // Գրակ.
թերթ.—1984.—2 նոյեմբ.:

Նախ ծանրակշիռ խնդիր, հետո մնացածը: (Դեպի Հայաստանի գրողների համագումար) // Գրակ. թերթ.—1986.—24 հունվ.:

Շարունակվող գրույց: (Համո Սահյանի գաղտնիքը) // Սովետ. Հայաստան.—1986.—16 մայիսի:

Վաստակ և զնահատություն: (Հայրենիքի մրցանակների դափնեկիրները) [Մեսրոպ Մաշտոցի անվան մրցանակի դափնեկիր Օնիկ Սարգսյան] // Հայրենիքի ձայն.—1986.—28 մայիսի:

Խմբ. էլույան Ժ. Մանրպատումներ.—Եր.: Հայկ. թատեր. Ը-թյուն, 1986.—108 էջ:

Թարգմ. Յվայգ Ստ. Մարդկության աստեղային ժամերը:—Տե՛ս 1974 թ.:

1987

Պարույրը (խոհադրություն).—Եր.: Սովետ. գրող, 1987.—198 էջ:

Համապատասխանել դերին: (Ու՞ր է գնում Սունդուկյանի անվան թատրոնը) // Սովետ. Հայաստան.—1987.—20 հունիսի:

Խմբ. Հարությունյան Բ. Հովհաննես Աբելյան. կյանքի և ստեղծագործության տարեգրությունը.—Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1987.—371 էջ:

Քումանյան Ն. Հ. Հուշեր և զրույցներ [Տեքստը պատրաստեց և ծանոթագրեց Լ. Հախվերդյանը:—Տե՛ս 1969 թ.:

Паруйр Севак в моей памяти, в своих письмах и творчестве // Лит. Армения.—1987.—№ 1.—С. 66—87; № 2.—С. 63—89.

1988

Երվանդ Օտյանը և իր «Ընկ. Բ. Փանջունին» // Գրակ. թերթ.—1988.—18 նոյեմբ.:

Ինչու՞ օտարացնել [Էլզվի մասին] // Սովետ. Հայաստան.—1987.—13 նոյեմբ.:

Ինչքա՞ն Կարելի է ճիշտը շասել // Սովետ. Հայաստան.—1988.—5 նոյեմբ.:

Մայլանի թատրոնը ապրում է... // Ֆիլմ.—1988.—10 հուլիսի:

Մեր թատրոնի և նրա հանդեպ եղած անարդար վերաբերմունքի մասին // Գրակ. թերթ.—1988.—23 սեպտ.:

Մեր միակ պարտքն ու իրավունքը: [Աղետալի երկրաշարժի կապակցությամբ] // Սովետ. Հայաստան.—1988.—10 դեկտ.:

Միջնադարը և արդիականությունը // Սովետ. արվեստ.—1988.—№ 11.—էջ 7—11:

Վենետիկյան էլեգիա: [1988 թ. մայիսի 30-ից մինչև հունիսի 4-ը Վենետիկում կայացած հայ արվեստի հինգերորդ միջազգային գիտաժողովի առիթով] // Գրակ. թերթ.—1988.—22 հուլիսի:

Տաղանդ և բնավորություն. Վարդան Աճեմյանը կյանքում և արվեստում // Սովետ. գրակ.—1988.—№ 3.—էջ 55—107:

Խմբ. Մելիքսեթյան Վ. Թատրոնը առանց դիմաներկի.—Եր.: Թատեր. գործիչների միություն.—1988.—245 էջ:

1989

Զրույցներ հայերենի մասին // Սփյուռքահայության հետ մշակով. կապի կոմիտե: ՀՍՍՀ «Գիտելիք» ը-թյուն.—Եր., 1989.—34 էջ:

Տաղանդ և բնավորություն. Վարդան Աճեմյանը կյանքում և արվեստում.—Եր.: Խորհրդ. գրող, 1989.—295 էջ:

Այսօրվա ուղեցույցը: [Վրաց-հայկական մշակութային փոխհարաբերություններ] // Սովետ. Վրաստան.—1989.—4 մարտի:

Բոլորիս Սոս Սարգսյանը (Մենդյան 60-ամյակի առթիվ) // Խորհրդ. Ղարաբաղ.—1989.—3 նոյեմբ.:

Երեք ժամ Տիցիան Տաբիձեի տանը: [Մարտի 4-ին, հայ-վրացական մշակութային կապերին նվիրված գիտաժողովի վերջին օրը] // Գրակ. թերթ.—1989.—17 մարտի:

Երկար ու ձիգ գրական ճանապարհ: [Ռ. Զարյանի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ] // Գրակ. թերթ.—1989.—22 սեպտ.:

Թամար Թումանյանի հիշատակին // Երկերյան Երևան.—1989.—21 նոյեմբ.:

Մենք պետք է լցվենք իրարով: [Ղարաբաղ այցելած Լ. Հախվերդյանի և «Խորհրդ. Ղարաբաղ» թերթի խմբագիր Մ. Հովհաննիսյանի զրույցը] // Խորհրդ. Ղարաբաղ.—1989.—15 հունիսի:

Ո՞րն է մեր մշակույթի ճանապարհը // Սովետ. Հայաստան.—1989.—2 ապր.:

Տաղանդի և բնավորության միասնությունը [Սիլվա Կապուտիկյան] // Երեկոյան երեսան.—1989.—20 հունվ.:

Առաջաբան. երվանդ Օտյանը և իր «Ընկ. Բ. Փանջունին» [Օտյան Ե. Ընկ. Բ. Փանջունի.—Եր., 1989.— էջ 3—15:

[Հովհաննես Քաջազնունու մասին] // Գրակ. թերթ.—1989.—20 հոկտ.:

Թարգմ. Կոն Կ. Ա. Հին Հունաստանի լեզուներն ու առասպելները.— ՏԵՄ 1955 թ.:

1990

Հովհաննես Արելյան [Հայաստանի թատեր. դորժիչների մ.-թյուն.— Եր., 1990.—35 էջ:

Վարպետը (խոհադրություն).—Եր.: Արեւիկ, 1990.—207 էջ:

Ինչ պետք չէ անել: [Ներկա դժվարին պայմաններում] // Խորհրդ. Հայաստան.—1990.—16 մայիսի:

Խառլիան Հայաստանի սրտում: [Խոսք՝ հղված Թորոս Թորամանյանի անվան մրցանակի դափնեկիրներ Ալպաղո Նովեկոյին և Պառլո Կունեկոյին] // Գրակ. թերթ.—1990.—8 հունիսի:

Խոսքի արքայետան ամենալավ տարիքը // Աշխարհ (Փարիզ).—1990.—8 դեկտ.:

Մի որոշման առթիվ: «Խորհրդային Հայաստան» թերթի խմբագիր Ընկ. Շ. Բ. Գալթյանին [Հայաստանի պետ. պատկերասրահում տիրող վիճակի մասին ՀեՍՀ ժող. վերահսկողության կոմիտեի կայացրած որոշման շուրջ] // Խորհրդ. Հայաստան.—1990.—15 ապր.:

1991

Ընթերցողին վերադարձվող արգելված էջեր: [Անդր. Մառուկյանի «Մանկություն շունեցող մարդիկ» գրքից հանված էջերի մասին] // Գրակ. թերթ.—1991.—15 մարտի:

Ինչ ենք սպասում մեր թերթից // Հուշարար.—1991.—13 հունվ.:

Ինչու՞ անպայման «անվան» // Գրակ. թերթ.—1991.—30 մարտի:

Մենք ինչքա՞ն կարող ենք մեզ վնասել: (Սրտի գողով գրված անուրախ դատողություններ, որ շատերին դուր չեն գա) // Հայաստան.—1991.—5, 9, 12 մարտի:

Պատասխան ընթերցողներին: (Անդրադարձ): [Հեղինակի պատասխանը «Մենք ինչքան կարող ենք մեզ վնասել» հոգվածաշարի ընթերցողներին] //Հայաստան.—1991.—21 մայիսի:

Փոխենք մեր ուղղագրությունը, թե ոչ, փոխենք, որ ի՞նչ լինի... //Հայաստան.—1991.—12 հունվ.:

1992

Այո՛, նոր թատրոն՝ «Մետրո». կայարան «Գարեգին Նժդեհ» //Ազգ.—1992.—20 նոյեմբ.:

Դոկտոր Ստեփանի, Խորեն Արրահամյանի և Սոնդուկյանի անվան թատրոնի վիճակի մասին //Հայաստան.—1992.—10 հունիսի:

Թե ինչպես է փողի քսակը բարձրացնում մարդու հասակը: (Հ. Պարոնյանի «Մեծապատիվ մուրացկանների» բեմադրությունն իր անունը կրող թատրոնում) //Ազգ.—1992.—31 հոկտ.:

Կայսրության առաջին դեմքը: [Առաջարան և հատվածներ Մ. Պալևո-լոգի «Կայսեր սիրավեպը» գրքի թարգմանությունից] //Ազգարար.—1992.—19—25 հունիսի, 26 հունիսի—2 հուլիսի:

«Կայսեր սիրավեպը» գրքի առիթով //Հայություն.—1992.—17 դեկտ.:

Հայ ճարտարապետությունը և նրա ոգեշնչված մեկնարանը //Ազգ.—1992.—1 օգոստ.: Գրախոս. Իսաբեկյան Հ. Հայկական ռենեսանսի ճարտարապետությունը (10—14-րդ դդ.).—Եր.: Հայաստան, 1990.—200 էջ:

Ջեմ ուզում //Ազգ.—1992.—4 սեպտ.: Զարթոնք (Բեյրութ).—1992.—25 սեպտ.:

Մի՞թե չգիտի: Շատ լավ էլ գիտի: [Հեղինակի «Ջեմ ուզում» հրապարակախոսության դեմ Բ. Իշխանյանի «Ե՛րբ պիտի լրջանանք» հոգվածի առիթով] //Ազգ.—1992.—29 սեպտ.:

Վաստակ և գնահատություն: (Մորուս Հասրաբյանի 90-ամյակը) //Ազգ.—1992.—3 նոյեմբ.:

[Գրախոսություն] //Հայություն.—1992.—հուլիս.—№ 11: Գրախոս.

Ասատուրյան Հ. Ու՛ր, վահրամ.—Թենֆլայ, Նյու Ջերսի.—275 էջ:

Խմբ. Դենի Դիդրո. Պարագոքս գերառանի մասին //Թատեր. գործիչների միութ., 1992.—212 էջ:

Ձրույցներ լեզվի մասին.—3-րդ հրատ.—տե՛ս 1982 թ.:

Ազատություն էլ կա, ազատություն էլ. նաև այնպիսին, որից պիտի շատ վախենալ //Ազգ.—1993.—23 հուլիսի:

Ամենքի բանաստեղծը [Համո Սահյան] //Գրակ. թերթ.—1993.—23 հուլիսի:

Այնթապն ու այնթապցիները //Ազգ.—1993.—13 նոյեմբ.:

Այս ներկայացումն արժե նայել [Հ. Հակոբյանի «Լեոնային կակաշներ» պիեսը Համազգայինի թատրոնում] //Ազգ.—1993.—22 ապր.:

Բաց նամակ (Հայաստանի Հանրապետության մշակույթի նախարար Հ. Մովսեսին, Գրողների միության նախագահ՝ Վ. Դավթյանին, Թատերական գործիչների միության նախագահ՝ Խ. Արբաճաճյանին, Կոմպոզիտորների միության նախագահ՝ Ռ. Ամիրխանյանին՝ 1994 թ. Հովհ. Թումանյանի, Կոմիտասի, Լևոն Շանթի և Երվանդ Օտյանի ծննդյան 125-ամյակը նշելու անհրաժեշտության մասին) //Հայաստանի հանրապետություն.—1993.—27 օգոստ.:

Երևան—Ուոթթրիթում, Բոստոն, ԱՄՆ: Իմ սիրելի աղնվական եղբայր Հակոբ Կարապետյան //Հայություն.—1993.—ապրիլ, № 5:

Հուշագրից շատ վախեցիր: [«Հայություն» թերթի 1993 թ. № 3-ում վերհեղձ մաթեմատիկայի տպագրած «Հանճարների թույլ գործերը» հուշագրության դեմ] //Հայություն.—1993.—հունիս, № 7:

Մահարու գրական գրաման: [Վարդան Աճեմյանին նվիրված գրքից դուրս մնացած մի հատված] //Գրակ. թերթ.—1993.—12 նոյեմբ.:

Մե՛ղբ են այդ մարդիկ, իսկապես որ մե՛ղբ են... [Ընդդեմ «Դաշնակցություն» թերթի էջերում տպագրված Շավիղ Գրիգորյանի «Մաղծ ու բամաճրանք» և Սերո Խանդաղյանի «Ուշքի եկ, քանի մարդ ես...» հոդվածների] //Դաշնակցություն.—1993.—հուլիս, № 14:

Մի դիշեր երբ քնել չէր լինում: //Գրակ. թերթ.—1993.—30 ապր.:

Պատերազմը և զեղարվեստական մշակույթը //Գրակ. թերթ.—1993.—30 հուլիսի:

Անդրանիկ Մառտիկյանի վերջինը //Ազգ.—1993.—17 ապրիլի: Գրախոս. Մառտիկյան Ա. Մեծերը և մյուսները.—Բևրութ.—351 էջ:

Ճամփորդություն Հակոբ Կարապետյանի հետ հայ գրականության հան-

գրքվաններով // Ազգ.—1993.—23 հոկտ.: Գրախոս. Կարապետյան Լ.
Երկու աշխարհ (Գրական փորձագրություններ).—Թոստոն, 1992.—401 էջ:
Վահրամ Մավյանի ամբողջականը // Ազգ.—1993.—27 նոյեմբ.: Գր-
ախոս. Մավյան Վ. Ամբողջական երկեր.—Անթիլիաս (Բեյրութ).—
759 էջ:

Где жил этот народ-агрессор? // Голос Армении.—1993.—
28 мая.

1994

«Անուշի» հետ կատակ անել չի կարելի: (Գիտողություններ «Անուշ»
օպերայի նոր բեմադրության վերաբերյալ) // Ազգ.—1994.—17 նոյեմբ.:
Արտիստական վսեմ նկարագիր: [Վաղարշ Վաղարշյանի ծննդյան
100-ամյակի առթիվ] // Ազգ.—1994.—25 հոկտ.:

Գրականությունը նոր ժամանակներում: [«Գրակ. թերթի» թղթակցի
հարցերին պատասխանում են գրողներն ու գրականագետները] // Գրակ.
թերթ.—1994.—29 հուլիսի:

Երվանդ Օտյանը և իր «Ընկ. Բ. Փանջունին» // Երվանդ Օտյանի հի-
շատակին.— Եր.: Արեգ, 1994.—էջ 74—86:

Թումանյանը հայ մարդու գրուցակիցն է մանկությունից մինչև ծերու-
թյուն: [Հովհ. Թումանյանի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ] // Ազգ.—1994.—
21 հունիսի:

Թումանյանը և իր ժամանակը. իր վկայություններով և գրականագիտա-
կան միջամտություններով // Հայաստանի հանրապետ.—1994.—հուլիսի
16-ից օգոստոսի 6-ը լույս տեսած բոլոր համարներում:

Իմ վերջին նամակը: [Արձակագիր Հակոբ Կարապետյան] // Գրակ.
թերթ.—1994.—4 նոյեմբ.:

Ինչպե՞ս անենք, որ կարողանանք խոսել պարզ, համով ու հրա-
պուրիչ [Հարցազրույց] // Գրքերի աշխարհ.—1994.—դեկտ.—թիվ 1.—էջ 3:
Կոմիտասի ժառանգության ուսումնասիրությունը վերջ չունի // Ազգ.—
1994.—26 հոկտ.:

Հովհաննես Թումանյան (1869—1923) // Պատանեկան արձագանք (Բեյ-
րութ).—1994.—նոյեմբ.—դեկտ.—էջ 276—279:

Նիկոլայ Գոգոլի «Ամուսնություն» պիեսի բեմադրությունը: (Հանդիպում
Գոգոլի հետ Պարոնյանի անվան թատրոնում) // Ազգ.—1994.—10 դեկտ.:

Շուալությունը հայ թատերադիտական վաստակն արհամարհելն է:
(Ընդդեմ հայ թատերադիտության ծառայություններն ի շիք դարձնելու
Ռաֆայել Հակոբջանյանի փորձի) //Ազգ.—1994.—12 օգոստոս:

Ո՞վ պետք է պատասխան տա: Նա, ով հանձն է առել զործը: [Սուն-
դուկյանի անվ. թատրոնի տնօրեն և ղեղ. ղեկավար Խ. Արրահամյանը]
//Ազգ.—1994.—14 հուլիսի:

Ո՞րն է Լեոն Շանթի մեղքը: [Թե ինչու է. Շանթի պիեսները բեմ շին
հանվում] //Ազգ.—1994.—19 հուլիսի:

Չափ ու սահման պիտի ճանաչել, թե ոչ: (Ընդդեմ Դուրզեն Մահարու
և Պարույր Սեակի ստեղծագործության սխալ և միտումնավոր մեկնություն-
ների) //Երկիր Նաիրի.—1994.—17 հունիսի:

Ռաֆայել Իսրայելյանի ոգեկոչման օրը: [Ռ. Իսրայելյանի ծննդյան
85-ամյակի օրը նրա հուշատուն-արվեստանոցի բացումը] //Ազգ.—1994.—
8 նոյեմբ.:

Սոֆոկլեսի «Անտիգոնեն» Գլումբրիի թատրոնում //Ազգ.—1994.—
3 հուլիսի:

Վանաձորում, այո՞, թատրոն են խաղում: [Վանաձորի Հովհ. Աբելյա-
նի անվան թատրոնի նոր բեմադրությունների մասին] //Ազգ.—1994.—
31 օգոստոս:

Վանեցիները կրկին ցույց տվին, որ իրենք շնորհքով մարդիկ են:
(Վարազդատ Հարությունյան-85) //Ազգ.—1994.—30 նոյեմբ.:

Վերանայումների կարիքը: [Դիտողություններ Լուսիկ Կարապետյանի
«Հովհաննես Թումանյանի հասարակական գործունեությունը» աշխատու-
թյան վերաբերյալ] //Գրակ. թերթ.—1994.—15 ապր.:

Վիլյամ Սարոյանը Համազգայինի թատրոնում: //Ազգ.—1994.—2 հու-
լիսի:

Բանաստեղծն ու իր ընթերցողը //Երկիր Նաիրի.—1994.—1 ապր.:
Գրախոս. Հովհաննիսյան Հր. Դաժան դրախտավայր: [Բանաստեղծու-
թյունների ժողովածու]:

Ուղացած դրախտություն: (Մանուկ Մնացականյանի «Լուսավորչի կան-
թիլը» պատմվածքների ժողովածուն) //Ազգ.—1994.—10 սեպտ.:

Թարգմ. Պալեոլոգ Մ. Կայսեր սիրավեպը: (Ալեքսանդր Զ-րդ կայսրը
և իշխանուհի Յուրեռայան) //Հայաստանի Հանրապետ.—1994.—№№ 63—
81:

Խմբ. Երվանդ Օտյանի հիշատակին: (Հոգվածներ, հուշեր, նամակներ) /Կազմեցին Լ. Հախվերդյան և Ա. Ափինյան:—Եր.: Արեգ, 1994.—151 էջ:

Armenia //The world Encyclopedia of Contemporary Theatre. Vol. 1. Europe.—London: New York.—1994.—P. 45—46.

Artistic profile. Companies. Dramaturgy. Directors, directing and Production Styles //The World Encyclopedia of Contemporary theatre. Vol. 1. Europe.—London: New York.—1994.—P. 47—49.

1995

Թումանյանը և իր ժամանակը.—Եր.: Արեգ, 1995.—111 էջ:

Փրկելու հրավեր, որ հեռու չէ աղերսանքից: [Խնդրանք ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտում պահպանվող ժողովրդական երգերի նմուշների կոլեկցիայի կանխելու համար] //Նպատակ.—1995.—№ 9: Նույնը.—Ազգ.—1995.—7 հունիսի: Հեղ-կից՝ Հ. Պիկիշյան:

Մի՞թե փրկվում չկա: [Ընդդեմ Ա. Բելյանի պարտադրած դպրոցական դասագրքերի] //Ազգ.—1995.—8 հունիսի:

Պառլամենտի հանդարտը ո՞րն է: [Հայաստանի հանրապետության նորընտիր ազգային ժողովի քննադատությունը] //Ազգ.—1995.—11 օգոստոս:

Демократия должна иметь содержание. [В защиту прав периодической печати] //Голос Армении.—1995.—16 марта.

Սունդուկյա՞նը մոտեցավ մեզ, թե՞ մենք մոտեցանք Սունդուկյանին: («Քանգած օջախ» պիեսի բեմադրությունը Երևանի էզդար էլրակյան թատրոնում] //Ազգ.—1995.—3 նոյեմբ.:

Թորոս Թորանյանի մանրապատմների առիթով //Ազգ.—1995.—3 նոյեմբ.:

Դուք եղե՞լ եք Սևանի դպրեվանքում //Ազգ.—1995.—13 դեկտ.:

Այս ուր հասանք: (Նամակ խմբագրության): [Ընդդեմ նորագույն գոհակարան գրականության] //Ազգ.—1995.—15 դեկտ.:

Խմբ. Խաչիկյան Ա. Երկաթե վարագույրի երկու կողմերում.—Եր.: «Հույս», 1995.—287 էջ:

Ջի կարելի: Ոչ մի դեպքում չի կարելի: [Ընդդեմ Հեն. Հովհաննիսյանի «Ո՞վ է փակել ազգային թատրոնը» հոդվածի] //Ազգ.—1996.—4 ապրիլի:

Ք Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Հայաստանի հանրապետության ԳԱԱ ակադեմիկոս Լևոն Հովհան- նեսի Հախվերդյանի կյանքի և գործունեության հիմնական տա- րեթվերը	5
Կյանքի, դիտական և հասարակական գործունեության համառոտ ակնարկ	7
Գրականություն 1. 2. Հախվերդյանի կյանքի և աշխատություն- ների մասին	36
Աշխատությունների ժամանակագրական ցանկ	43

СОДЕРЖАНИЕ

Основные даты жизни и деятельности академика Нацио- нальной Академии наук Республики Армения Левона Оганесовича Ахвердяна	22
Краткий очерк жизни, научной и общественной деятельности .	24
Литература о жизни и трудах Л. О. Ахвердяна	36
Хронологический указатель трудов	43

ԼԵՎՈՆ ԶՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ՀԱՆՎԵՐԴՅԱՆ

(Կենսամատենագիտություն)

ЛЕВОН ОГАНЕСОВИЧ АХВЕРДЯН

(Биобиблиография)

Հրատ. խմբագիր Լ. Ս. Սառաֆյան, Ս. Մ. Դանիելյան
Տեխ. խմբագիր Ա. Հ. Շանինյան

Հանձնված է շարվածքի 24.10.1995 թ.: Ստորագրված է տպագրության
27.03.1996 թ.: Չափը $70 \times 108^{1/32}$: Թուղթ № 2: Տառատեսակ «Գրքի սո-
վորական»: Բարձր տպագրություն: Պայմ. 3,75 մամ., տպագր. 5,0 մամ.
Ներկ. մամուլ 3,75: Հրատ., հաշվարկ. 2,75 մամուլ: Տպաքանակ 200: Հրատ.
№ 8025: Պատվեր № 28: Գինը՝ պայմանագրային:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 375019, Երևան,
Մարշալ Բաղրամյան պող. 24 գ:

Издательство «Гитутюн» НАН РА, 375019, Ереван,
пр. Маршала Баграмяна, 24 г.

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարան, 378410,
ք. Աշտարակ, 2:

Типография Издательства «Гитутюн» НАН РА,
378410, г. Аштарак, 2.

